

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

**Методичні рекомендації
до написання дипломної роботи
для здобувачів вищої освіти
спеціальності 051 "Економіка"
освітньої програми "Економіка бізнесу"
другого (магістерського) рівня**

**Харків
ХНЕУ ім. С. Кузнеця
2024**

УДК 338.22(072.034)

М54

Укладачі: Ю. М. Котельникова

Г. О. Селезньова

Г. М. Чумак

Затверджено на засіданні кафедри економіки підприємства та організації бізнесу.

Протокол № 18 від 26.06.2023 р.

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Методичні рекомендації до написання дипломної роботи для М54 здобувачів вищої освіти спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економіка бізнесу" другого (магістерського) рівня [Електронний ресурс] / уклад. Ю. М. Котельникова, Г. О. Селезньова, Г. М. Чумак. – Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2024. – 69 с.

Розглянуто порядок написання, оформлення та захисту дипломної роботи, наведено перелік тем, запропонованих для дослідження. Подано окремі приклади узагальнення, аналізу та оцінювання конкретних економічних питань, а також вимоги до оформлення роботи.

Рекомендовано для здобувачів вищої освіти факультету економіки і права спеціальності 051 "Економіка" освітньої програми "Економіка бізнесу".

УДК 338.22(072.034)

© Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, 2024

Вступ

Дипломна робота, яку виконують здобувачі вищої освіти другого (магістерського) рівня, – кваліфікаційна робота, яка дає змогу виявити рівень оволодіння здобувачем загальними та професійними компетентностями, перевіряє досягнення результатів навчання, визначених освітньою програмою "Економіка бізнесу" та стандартом за спеціальністю "Економіка" (табл. 1).

Таблиця 1

Компетентності та результати навчання

Результати навчання	Загальні й спеціальні компетентності
1	2
РН1. Формулювати, аналізувати та синтезувати рішення науково-практичних проблем	СК9. Здатність застосовувати науковий підхід до формування та виконання ефективних проєктів у соціально-економічній сфері
РН2. Розробляти, обґрунтовувати і приймати ефективні рішення з питань розвитку соціально-економічних систем та управління суб'єктами економічної діяльності	СК3. Здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки. СК7. Здатність обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання
РН4. Розробляти соціально-економічні проєкти та систему комплексних дій щодо їх реалізації з урахуванням їх цілей, очікуваних соціально-економічних наслідків, ризиків, законодавчих, ресурсних та інших обмежень	СК9. Здатність застосовувати науковий підхід до формування та виконання ефективних проєктів у соціально-економічній сфері
РН5. Дотримуватися принципів академічної доброчесності	ЗК2. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК6. Здатність розробляти та управляти проєктами. ЗК7. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). СК3. Здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки

1	2
	СК8. Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень
РН6. Оцінювати результати власної роботи, демонструвати лідерські навички та уміння управляти персоналом і працювати в команді	ЗК6. Здатність розробляти та управляти проектами. СК8. Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень
РН7. Обирати ефективні методи управління економічною діяльністю, обґрунтовувати пропонувані рішення на основі релевантних даних та наукових і прикладних досліджень	ЗК6. Здатність розробляти та управляти проектами. СК9. Здатність застосовувати науковий підхід до формування та виконання ефективних проєктів у соціально-економічній сфері. СК10. Здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем
РН8. Збирати, обробляти та аналізувати статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, необхідні для вирішення комплексних економічних завдань	ЗК2. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу. ЗК7. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів). ЗК8. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні. СК3. Здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки. СК6. Здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси. СК7. Здатність обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання. СК10. Здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем
РН11. Визначати та критично оцінювати стан та тенденції соціально-економічного розвитку, формувати та аналізувати моделі економічних систем та процесів	ЗК6. Здатність розробляти та управляти проектами. СК11. Здатність планувати і розробляти проєкти у сфері економіки, здійснювати її інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення

1	2
PH12. Обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання, враховуючи цілі, ресурси, обмеження та ризики	<p>ЗК1. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>СК1. Здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим компетентності управлінських рішень.</p> <p>СК3. Здатність збирати, аналізувати та обробляти статистичні дані, науково-аналітичні матеріали, які необхідні для розв'язання комплексних економічних проблем, робити на їх основі обґрунтовані висновки.</p> <p>СК7. Здатність обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання</p>
PH13. Оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень	<p>ЗК2. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.</p> <p>ЗК7. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).</p> <p>СК6. Здатність формулювати професійні задачі в сфері економіки та розв'язувати їх, обираючи належні напрями і відповідні методи для їх розв'язання, беручи до уваги наявні ресурси.</p> <p>СК8. Здатність оцінювати можливі ризики, соціально-економічні наслідки управлінських рішень</p>
PH14. Розробляти сценарії і стратегії розвитку соціально-економічних систем	<p>ЗК7. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).</p> <p>СК1. Здатність застосовувати науковий, аналітичний, методичний інструментарій для обґрунтування стратегії розвитку економічних суб'єктів та пов'язаних з цим компетентності управлінських рішень.</p> <p>СК7. Здатність обґрунтовувати управлінські рішення щодо ефективного розвитку суб'єктів господарювання.</p> <p>СК10. Здатність до розробки сценаріїв і стратегій розвитку соціально-економічних систем</p>
PH15. Організувати розробку та реалізацію соціально-економічних проектів із врахуванням інформаційного, методичного, матеріального, фінансового та кадрового забезпечення	<p>ЗК8. Здатність проводити дослідження на відповідному рівні.</p> <p>СК9. Здатність застосовувати науковий підхід до формування та виконання ефективних проектів у соціально-економічній сфері</p>

Дипломну роботу здобувачі освіти виконують самостійно, вона має науково-дослідницький характер і присвячена вирішенню складних професійних завдань, окремим аспектам діяльності підприємства, функціям, що визначені для відповідної посади за певним видом економічної діяльності.

У дипломній роботі здобувач вищої освіти повинен продемонструвати знання з вибраної теми, володіння навичками наукового дослідження, здатність мислити, аналізувати, узагальнювати й робити висновки. За результатами захисту дипломної роботи екзаменаційна комісія (ЕК) визначає рівень теоретичної та практичної підготовки випускника, ступінь сформованості його професійних компетентностей і ухвалює рішення про присвоєння освітньої кваліфікації магістра з економіки та видачу випускнику диплома.

1. Мета і завдання дипломної роботи

1.1. Дипломна робота є кінцевим результатом самостійної індивідуальної науково-дослідницької діяльності здобувача вищої освіти, становить комплексне наукове дослідження, творчу, самостійну роботу, у якій на основі виконаних досліджень сформульовано та обґрунтовано наукові положення, сукупність яких можна класифікувати як нову ідею або теоретичне обґрунтування проблеми.

1.2. Метою виконання дипломної роботи є вирішення комплексу наукових і прикладних завдань відповідно до узагальненого виду економічної діяльності на основі застосування системи теоретичних знань і практичних навичок; обґрунтування та розроблення нових підходів до вирішення конкретної, актуальної проблеми в галузі економіки підприємства; розвиток навичок науково-дослідної роботи; формування вміння розробляти напрям удосконалення вирішення комплексу практичних питань, пов'язаних із проблемою, поставленою в роботі.

1.3. У процесі виконання дипломної роботи здобувач вищої освіти повинен виявити:

уміння працювати з інформаційними джерелами (законодавчими і нормативними документами, науковою спеціальною літературою, у тому числі виданою іноземною мовою, матеріалами мережі "Інтернет", даними статистичної та фінансової звітності);

уміння відбирати, систематизувати та обробляти інформацію відповідно до цілей дослідження;

уміння формулювати наукові висновки й обґрунтовувати конкретні пропозиції щодо вдосконалення управління реальним підприємством чи організацією;

уміння визначати і використовувати причинно-наслідкові зв'язки процесів та явищ у прикладній галузі.

1.4. Дипломна робота має характеризуватися логічністю, доказовістю, аргументованістю і відповідати таким вимогам:

містити поглиблений усебічний аналіз досліджуваної проблеми;

містити самостійні дослідження, розрахунки;

містити обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення діяльності на досліджуваному підприємстві;

мати належне оформлення і всі необхідні супровідні документи;

містити елементи наукової новизни;

бути виконаною і поданою на кафедру в термін, передбачений графіком навчального процесу.

1.5. Дипломну роботу, яка не відповідає вимогам щодо змісту та оформлення, написана без дотримання затвердженого плану, не містить конкретного дослідження теми на матеріалах реального підприємства, обґрунтованих пропозицій до захисту не допускають.

1.6. Дипломна робота може бути комплексною (кафедральна, міжкафедральна, міжвузівська).

2. Загальні положення

2.1. Дипломну роботу виконують на основі поглибленого вивчення чинного законодавства України з питань діяльності підприємств та організацій, спеціальної вітчизняної та зарубіжної літератури, передового досвіду з проблеми, яку вивчають, а також результатів проведених здобувачем освіти власних досліджень реального підприємства або діяльності приватного підприємця.

2.2. Основні етапи виконання дипломної роботи:

1. Вибір теми й бази дослідження.

2. Затвердження теми та керівника роботи.

3. Розроблення завдання до дипломної роботи, складання календарного плану її виконання.

4. Опрацювання літературних джерел і складання плану роботи.

5. Збирання фактичного матеріалу під час переддипломної практики на базі дослідження (конкретному підприємстві чи організації).
6. Оброблення фактичного матеріалу.
7. Написання першого варіанта тексту, подання його на ознайомлення науковому керівникові.
8. Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення дипломної роботи.
9. Подання роботи на кафедрі.
10. Рецензування роботи.
11. Проходження нормоконтролю на кафедрі.
12. Проходження перевірки на унікальність за допомогою системи *StrikePlagiarism*.
13. Захист дипломної роботи на відкритому засіданні екзаменаційної комісії.

2.3. До виконання дипломної роботи допускають здобувачів вищої освіти, які успішно склали заліково-екзаменаційну сесію, завершили переддипломну практику та захистили звіт.

2.4. Кожному здобувачу вищої освіти кафедра призначає наукового керівника, який надає науково-методичну допомогу в його самостійній роботі над дипломною роботою. Науковий керівник проводить індивідуальне консультування здобувача вищої освіти, допомагає йому скласти план дипломної роботи, індивідуальне завдання до переддипломної практики, а також контролює дотримання графіка виконання, рецензує частини роботи і завершений рукопис, готує здобувача вищої освіти до захисту.

Науковими керівниками в процесі підготовки дипломних робіт призначають провідних викладачів кафедри, які мають наукові ступені та вчені звання.

2.5. Темою дипломної роботи (предметом дослідження) є одна з актуальних проблем, яка відповідає результатам навчання, передбаченим обов'язковими компонентами освітньо-професійної програми "Економіка бізнесу" спеціальності 051 "Економіка".

Тематику дипломних робіт розробляє кафедра згідно з вимогами стандарту за спеціальністю 051 "Економіка" та освітньо-професійної програми "Економіка бізнесу" відповідно до затверджених робочих програм навчальних дисциплін, які вивчав здобувач вищої освіти. Тематику щорічно переглядають та оновлюють. Орієнтовний перелік тем дипломних

робіт кафедри економіки підприємства та організації бізнесу наведено в додатку А.

Вибір теми дипломної роботи є прерогативою здобувача вищої освіти. При цьому йому необхідно керуватися таким:

науковими інтересами та власними уподобаннями (результатами виконання індивідуальних робіт з елементами наукових досліджень у минулому), можливостями розроблення вибраної теми на належному рівні;

тематикою наукових досліджень, що проводить кафедра, актуальністю розглянутої в дипломній роботі проблеми з точки зору запитів ринку праці та вимог сьогодення;

особливостями бази практики або місця постійної роботи, на матеріалах яких виконують роботу (можливостями отримати потрібні матеріали для підготовки роботи).

Окрім того, дипломні роботи можна виконувати за тематикою, яку замовлятимуть державні установи, підприємства та бізнес-структури, що уклали із закладом вищої освіти договори на навчання здобувачів вищої освіти або мають із ним меморандуми та договори співпраці. Здобувач вищої освіти, за погодженням з керівником, може запропонувати власну тему дослідження за умови обґрунтування доцільності її розроблення (відповідно до попередньої науково-дослідницької роботи, місця роботи, можливостей отримання потрібної інформації на базі дослідження).

Тема дипломної роботи повинна бути висловлена лаконічно, а її формулювання має містити об'єкт, предмет, мету, завдання дослідження і галузь застосування.

2.6. Разом із вибором теми визначають базу дослідження, за матеріалами якої буде виконано роботу. Це може бути підприємство будь-якої форми власності, яке є юридичною (фізичною) особою і має самостійну звітність. Діяльність цього підприємства (підприємця) повинна створювати можливість інформаційного забезпечення дослідження вибраної теми.

Якщо немає пропозицій здобувача вищої освіти щодо бази практики, то кафедра призначає підприємство або установу, з якими ХНЕУ ім. С. Кузнеця має відповідну угоду.

2.7. До початку переддипломної практики здобувач вищої освіти подає на ім'я завідувача кафедри заяву про закріплення за ним вибраної теми дипломної роботи, анотацію, план роботи, список використаних джерел (не менше 50 джерел, актуальність яких у часі не перевищує

останні 7 років). В анотації до дипломної роботи вказують актуальність вибраної теми, об'єкт, предмет, мету, завдання, базу, періоди дослідження (додаток Б).

До заяви на закріплення теми дипломної роботи додають заяву здобувача вищої освіти про дотримання вимог професійної етики (додаток В).

Після остаточного узгодження з науковим керівником і редагування вибраної теми всі теми дипломних робіт із зазначенням баз практики, на яких вони виконуватимуться, розглядають й обговорюють на засіданні кафедри економіки підприємства та організації бізнесу.

Список здобувачів вищої освіти, перелік їхніх наукових керівників і тем дипломних робіт затверджують наказом ректора ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Усі подальші зміни (формулювання назви, база практики тощо) у разі необхідності аргументують письмово (заява здобувача вищої освіти), погоджують з науковим керівником (віза на заяві) і потребують зміни в наказі за письмовим клопотанням кафедри (витяг з протоколу засідання кафедри).

2.8. План дипломної роботи має відобразити наявність вступу, основної частини (розділів та підрозділів), висновків, додатків та переліку використаних джерел. План роботи можна корегувати в процесі написання роботи. Внесення змін до нього відбувається після погодження з керівником (додаток Г).

План дипломної роботи формують у ході ознайомлення зі спеціальною економічною науковою літературою, і її зміст залежить від обраної проблеми дослідження. Питання плану повинні передбачати послідовне, логічне, взаємопов'язане викладання результатів дослідження і концептуально відображати зміст роботи. Варіанти орієнтовних планів дипломних робіт за різними темами затверджує кафедра.

2.9. Підбір літератури доцільно починати з аналізу тих джерел, які є рекомендованими за обов'язковими освітніми компонентами для освітньо-професійної програми "Економіка бізнесу". З цієї літератури можна підібрати основні джерела. Для підбору додаткових видань до теми слід ознайомитися з літературою, поданою в списках літератури у цих джерелах.

Ознайомлюватися з літературою варто в такій послідовності:

нормативні документи (спочатку закони, після цього – підзаконні акти);
навчальні видання (підручники, навчальні посібники, конспекти лекцій);
наукові видання (монографії, наукові статті, тези доповідей на конференціях);

періодичні видання (економічно-аналітичні статті) та статистичні дані; література іноземних авторів мовою оригіналу.

Ознайомлюватися з джерелами потрібно в порядку, зворотному хронологічному, тобто спочатку вивчають останні публікації. Книги та статті слід підбирати з використанням систематичних покажчиків літератури в бібліотеці ХНЕУ ім. С. Кузнеця або інших бібліотеках. У процесі вивчення періодичних видань доцільно використовувати останні номери журналів за певний рік, де розміщено покажчик статей, що були опубліковані протягом року.

Мета роботи з літературою – установити існуючі уявлення про предмет дослідження. Критерієм оцінювання прочитаного є можливість використання цього матеріалу в роботі. Вивчення матеріалу включає:

- ознайомлення з текстом;
- його осмислення, запам'ятовування головних відомостей;
- оцінювання прочитаного, синтез нових ідей;
- формування кінцевих висновків.

2.10. Порушення здобувачем вищої освіти календарного плану обговорюють на засіданнях випускової кафедри за поданням наукового керівника.

3. Складові дипломної роботи

На засідання екзаменаційної комісії здобувач вищої освіти надає дипломну роботу та демонстраційний матеріал для доповіді.

Дипломну роботу умовно поділяють на вступну, основну частини і додатки.

Вступна частина:

- титульний аркуш;
- подання голові екзаменаційної комісії щодо захисту дипломної роботи;
- анотація (двома мовами: українською та англійською);
- зміст;
- вступ.

Основна частина:

- розділи дипломної роботи;
- висновки;
- перелік використаних джерел.

Додатки.

Демонстраційний матеріал дипломної роботи може бути графічним, електронним (відеоматеріали, мультимедіа, презентації тощо).

Зміст демонстраційного матеріалу повинен відображати оригінальні результати, отримані в процесі виконання дипломної роботи.

4. Вимоги до структурних елементів дипломної роботи

4.1. **Титульний аркуш** дипломної роботи заповнюють за прикладом форми Д.1, наведеним у додатку Д. Тему роботи слід ретельно звірити з наказом про затвердження тем дипломних робіт. Якщо тема не відповідає формулюванню, затвердженому наказом ректора, то роботу не допускають до захисту.

4.2. **Подання голові ЕК** щодо захисту дипломної роботи (форма Д.2 додатка Д) – документ, що подається деканатом ХНЕУ ім. С. Кузнеця (містить довідку про успішність здобувача вищої освіти, висновок керівника дипломної роботи, висновок кафедри та відмітку щодо відповідності ДСТУ).

4.3. **Зміст** розташовують з нової сторінки. До змісту додають:

вступ;

послідовно перелічені назви та початкові номери всіх розділів, підрозділів, пунктів і підпунктів (якщо вони мають заголовки);

висновки;

перелік використаних джерел;

додатки і номери сторінок, які містять початок матеріалу.

4.4. **Вступ** розташовують з нової сторінки. У вступі здобувач вищої освіти розкриває сутність і стан наукового завдання та його значущість, підстави та вихідні дані для розроблення теми дипломної роботи; дає обґрунтування необхідності проведення дослідження, а також обов'язково висвітлює такі питання:

актуальність теми;

теоретичне та практичне значення теми;

ступінь розроблення в науковій літературі;

основну мету дослідження;

об'єкт дослідження;

предмет дослідження;
основні завдання дослідження;
методи дослідження;
базу та періоди дослідження;
новизну одержаних результатів;
практичне значення одержаних результатів;
особистий внесок автора дипломної роботи;
публікації та результати апробації дослідження.

Обґрунтування актуальності теми дипломної роботи має відбуватися шляхом критичного аналізу та порівняння з відомими вирішеннями наукового (прикладного) завдання, обґрунтування своєчасності та доцільності проведених досліджень для розвитку конкретного підприємства або відповідної галузі економіки чи виробництва в Україні.

Здобувач вищої освіти формулює мету дипломної роботи та завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети. Не слід формулювати мету як "Дослідження ...", "Вивчення ...", тому що ці слова вказують на засіб досягнення мети, а не саму мету.

Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію та є вибраним для вивчення.

Предмет дослідження міститься в межах об'єкта.

Об'єкт і предмет дослідження як категорії наукового процесу співвідносяться між собою, як загальне і часткове. В об'єкті виокремлюють ту його частину, яка є предметом дослідження. Саме на нього спрямовано основну увагу дослідника, оскільки предмет дослідження визначає тему дипломної роботи, що вказана на титульному аркуші як її назва.

Методи дослідження – розкриття інформаційної бази та використаних методів дослідження. Вибрані методи мають сприяти реалізації завдань роботи. Найпоширенішими загальнонауковими методами є:

порівняння;
абстрагування;
аналіз і синтез;
аналогія, узагальнення тощо.
Науковими методами є:
математико-статистичні;
графічні;
лінгвістичні;
соціологічні та ін.

Перелік використаних методів дослідження необхідно подати не відрвано від змісту роботи, а коротко та змістовно визначаючи, що саме досліджували тим чи іншим методом. Це дасть змогу пересвідчитись у логічності та прийнятності вибору конкретних методів. Після опису методів дослідження у вступі має бути зазначено, що логіку дослідження, яка пов'язує етапи виконання роботи з поставленими завданнями та отриманими результатами, наводять у структурно-логічній схемі дослідження дипломної роботи.

Елементи наукової новизни повинні мати узагальнювальний характер, містити власні висновки та рекомендації з предмета дослідження.

Обґрунтування практичної значущості повинно вміщувати результати самостійно проведених досліджень, що можуть бути впроваджені в діяльність підприємств, установ, організацій.

Реальною вважають роботу, яку виконано відповідно до наявних проблем бази переддипломної практики на основі її реальних даних за декілька років і результати якої після захисту повністю або частково можуть бути впроваджені в практику діяльності досліджуваного підприємства або аналогічного йому. Відповідність роботи вимогам реальності даних підтверджують наявністю відповідної довідки з бази практики.

Апробація результатів роботи має містити назви статей, тез доповідей, підготовлених за матеріалами роботи, виступів на науково-практичних конференціях.

Обсяг вступу не повинен перевищувати 2 – 3 с.

Текст дипломної роботи викладають, розподіляючи матеріал на три розділи згідно з завданням.

Кожний розділ може розподілятися на пункти або на підрозділи та пункти. Пункти, якщо це необхідно, розподіляють на підпункти. Кожен пункт і підпункт повинен містити закінчену інформацію.

Сутність розділів дипломної роботи – викладення відомостей про предмет дослідження, що необхідні і достатні для розкриття сутності теми дипломної роботи та її результатів.

Особливу увагу приділяють практичним результатам, одержаним під час виконання дипломної роботи.

Теоретичний матеріал викладають за структурою: постановка завдання, метод вирішення, рішення, оцінювання (аналіз) рішення.

Розділи дипломної роботи повинні бути об'єднані загальною метою, органічно пов'язані між собою відповідними посиланнями.

Основна частина дипломної роботи охоплює теоретичний, аналітико-дослідницький і проєктно-рекомендаційний розділи.

4.5. Теоретичний розділ розглядає загальні підходи до досліджуваної теми з використанням різноманітних літературних джерел, у тому числі й іноземних, обов'язкове зіставлення різних точок зору, використання опублікованих статистичних даних з посиланням на джерела. Містить теоретичне обґрунтування, сутність, значення, класифікаційні характеристики, історію та сучасні тенденції предмета дослідження, методологічні підходи. Теоретичне обґрунтування має визначити роль і місце досліджуваних явищ та процесів у діяльності підприємств.

Теоретичне обґрунтування, сутність, значення, класифікаційні характеристики, історія та сучасні тенденції предмета дослідження (розроблення), методичні підходи повинні мати певні елементи наукової новизни, обґрунтування власної позиції щодо вибраних методів дослідження.

Теоретичний розділ дипломної роботи розкриває здатність здобувача вищої освіти реалізувати загальні та професійні компетентності під час вирішення інноваційних професійних завдань і повинен містити такий матеріал:

роль і місце дослідницьких економічних явищ і процесів у діяльності підприємства;

критичний аналіз публікацій з вирішення типового завдання вибраної теми дипломної роботи та узагальнення напрямів його вирішення;

визначення економічних протиріч і ситуацій, проблем поліпшення техніко-економічних показників підприємства та його підрозділів;

визначення шляхів подолання економічних протиріч та ситуацій, формулювання мети, що реалізує ідею роботи, а також завдань, за допомогою яких можна досягти мету роботи.

Розділ теоретичних досліджень може відповідати такому плану:

1. Критичний аналіз публікацій з вирішення професійного завдання вибраної теми роботи.

2. Визначення напрямів вирішення типового завдання на основі відомих або модернізованих алгоритмів за класифікаційними ознаками.

3. Висновки щодо питань вирішення складного професійного завдання, де формулюється ідея подолання економічного протиріччя.

До наукових і практичних результатів розділу можуть бути зараховані:

доведення необхідності, можливості та економічного значення вирішення проблемного завдання, поставленого в дипломній роботі;

відкриття економічних закономірностей, тенденцій, явищ, переваг, висунення гіпотез;

висновки про сутність, функції економічних явищ, установлення їхніх протиріч, причин, наслідків;

розроблення класифікацій і побудова системи досліджень та ін.

Приклад узагальнення теоретичних підходів до визначення терміна подано у додатку Е.

Обсяг теоретичного розділу не повинен перевищувати 25 % від загального обсягу роботи.

4.6. Аналітико-дослідницький розділ – це опис, характеристика поточного стану досліджуваного питання на базі дослідження, діагностування діяльності підприємства щодо вибраного напрямку дослідження. Ґрунтовний аналіз із використанням накопиченого фактичного матеріалу та із залученням усіх теоретичних знань, певного методичного інструментарію.

Усі аналітичні розрахунки, таблиці, графіки, діаграми потрібно супроводжувати тлумаченнями та висновками, які дозволяють визначити сутність управлінських процесів в організації, їхні особливості, тенденції, створити базу для виявлення невикористаних резервів.

Джерелом інформації є планові і фактичні показники господарської діяльності, статистична та бухгалтерська звітність, накази, розпорядження, результати спостережень, опитувань і обстежень та інших методів збирання первинної та вторинної інформації, які використовує здобувач вищої освіти під час переддипломної практики.

Випускник має продемонструвати вміння здійснювати правильне узагальнення накопиченого фактичного матеріалу, групування та оброблення даних, на основі яких провадиться кваліфікований аналіз, обґрунтовуються пропозиції.

У цьому розділі подають:

організаційно-економічну характеристику досліджуваного підприємства;

економіко-математичне моделювання впливу чинників середовища підприємства на техніко-економічні показники його діяльності (табл. Ж.1 та Ж.2 додатка Ж);

аналіз і оцінювання конкретних сфер діяльності та середовища підприємства на основі використання економіко-статистичних методів дослідження, відповідного програмного забезпечення та фактологічної інформації (таблиці, графіки, діаграми, схеми). Деякі приклади аналізу та оцінювання подано в табл. И.1 додатка И, табл. К.1, К.2, К.3, К.4, К.5 додатка К і табл. Л.1, Л.2, Л.3 додатка Л;

висновки щодо вирішення економічної проблеми в діяльності підприємства.

Наукове значення роботи характеризує теоретичний внесок у відповідну галузь знань економічної теорії як вплив нових закономірностей і чинників на її стан у відповідному аспекті.

Практичне значення результатів відображають у вигляді можливих шляхів їх використання і вироблення алгоритмів розрахунку та вибору параметрів для прийняття господарських рішень, методики визначення тощо.

Наукові положення формулюють як нові економічні закономірності або інші наукові результати, що можуть мати такий вигляд:

розкриття концепції вирішення питання;

розроблення комплексу принципів, вимог, умов, форм, протиріч та визначення шляхів їх вирішення;

вибір найбільш прогресивних рішень, методів, шляхів;

розроблення економіко-організаційних механізмів, моделей, систем, показників принципного характеру;

установлення шляхів мобілізації резервів підприємства для підвищення економічної ефективності.

До практичних результатів розділу можуть бути зараховані:

динаміка змін техніко-економічних показників діяльності підприємства та форма їхньої залежності в часі;

економіко-математичне моделювання впливу чинників середовища підприємства й економічних явищ на техніко-економічні показники його діяльності;

критичний аналіз та виявлення проблем, що безпосередньо належать до теми дослідження;

висновки про встановлення шляхів мобілізації ресурсів підприємства для подолання економічного протиріччя і підвищення економічної ефективності його діяльності та ін.

Обсяг розділу – у межах 30 – 35 % загального обсягу дипломної роботи.

4.7. Проектно-рекомендаційний розділ включає детальні пропозиції щодо вдосконалення діяльності підприємства відповідно до напрямку дослідження. Запропоновані вдосконалення та інновації мають містити розрахунково-кількісне обґрунтування.

Пропозиції здобувача вищої освіти щодо науково-практичного вирішення досліджуваного питання повинні відповідати критеріям оптимальності, цільової ефективності та практичної втіленості.

Цей розділ відображає матеріалізацію методологічних засад вирішення завдань дипломної роботи і спрямований на реалізацію професійних компетентностей, які пов'язані із формуванням суджень щодо матеріалізації рекомендацій в економічну практику. У цьому розділі містяться:

обґрунтування вибору заходу для підприємства, що досліджують у дипломній роботі (додаток М). Цей пункт рекомендовано використовувати перед пунктом, у якому здобувач вищої освіти безпосередньо розкриває свої пропозиції щодо поліпшення функціонування підприємства;

розроблення заходів щодо вдосконалення функціонування підприємства (згідно з вибраною тематикою дипломної роботи). Приклад подано в додатку Н;

планування основних показників діяльності підприємства з урахуванням запропонованих заходів;

оцінювання ефективності запропонованих заходів з урахуванням ризиків (додаток П);

конкретні розрахунки планів, прогнозів, норм та нормативів на основі запропонованих у роботі методик.

Результати рекомендаційного розділу є основою для впровадження пропозицій і методичних рекомендацій в економічну практику підприємства.

Обсяг розділу може становити до 30 % від загального обсягу роботи.

4.8. Висновки, що впливають із результатів дипломної роботи, подають з нової сторінки, де обов'язково оцінюють ці результати відносно аналогів. Висновки мають бути конкретними, створювати повне уявлення про глибину досліджень з відображенням одержаних теоретичних, методологічних та інструментальних результатів. Починати висновки необхідно з констатації вирішення сформульованого в роботі завдання з висловленням ідеї та наукового значення роботи. У висновках подають підтвердження досягнення основних наукових результатів, які сформульовані в наукових положеннях, наводять значення основних економічних параметрів, граничні межі діапазону змін та ін.

Висновки закінчують практичними рекомендаціями, до яких належать методики розрахунку, алгоритми вирішення прикладних завдань дипломної роботи тощо. Тут має бути відображено позитивний і негативний досвід упровадження запропонованих методик, визначено зовнішні умови їхньої ефективної дії, обґрунтовано пропозиції відносно необхідності їх упровадження, а також висловлено пропозиції щодо ліквідації виявлених порушень та інших причин неефективного використання методик.

4.9. Список використаних джерел. Перелік джерел, на які є посилання у вступній та основній частині, наводять з нової сторінки. Бібліографічні описи в переліку використаних джерел подають у порядку, згадування в тексті дипломної роботи або в алфавітному порядку. Порядкові номери описів у переліку є посиланнями в тексті (номерні посилання). Правила оформлення списку літератури наведено в додатку Р.

4.10. Додатки. У додатках подають матеріал, який є необхідним для повноти дипломної роботи і не може бути розміщений в основній частині через великий обсяг або спосіб відтворення.

Типи додатків:

додаткові ілюстрації або таблиці;

проміжні математичні докази, формули, розрахунки;

протоколи випробувань;

методики;

опис комп'ютерних програм, розроблених під час виконання дипломної роботи;

додатковий перелік джерел, які можуть викликати інтерес, тощо.

5. Вимоги до оформлення дипломних робіт

5.1. Основна частина

5.1.1. Матеріали дипломної роботи слід подати в такій послідовності:

дипломна робота (титульний аркуш);

подання голові ЕК щодо захисту дипломної роботи;

анотація;

перелік умовних позначень (у разі потреби);

зміст;

вступ;

основна частина;

висновки;
список використаних джерел;
додатки.

Завершену й оформлену належним чином роботу обов'язково підписують автор та керівник дипломної роботи на титульній сторінці.

Обсяг роботи – 50 – 60 с.

До обсягу дипломної роботи не додають список використаних джерел та додатки. Допускається відхилення в межах 10 %.

5.1.2. Мова дипломної роботи – державна, стиль – науковий, чіткий, без орфографічних і синтаксичних помилок, послідовність – логічна. Мовні особливості наукового стилю подано в додатку С. Пряме переписування в роботі матеріалів із літературних джерел є неприпустимим. За бажанням здобувача вищої освіти мовою дипломної роботи може бути англійська.

5.1.3. Робота має бути надрукована на одному боці сторінок стандартного білого паперу формату А4 (210 x 297 мм), із використанням комп'ютерного набору тексту – 14-й кегль, 1,5 інтервалу, шрифт – Times New Roman. Допускається розміщувати таблиці та інші ілюстративні матеріали на аркушах формату А3 (не більше ніж 40 рядків на сторінку).

5.1.4. Текст дипломної роботи розміщують на аркуші з дотриманням таких розмірів берегів: з лівого боку – 30 мм, з правого – 10 мм, зверху – 20 мм, знизу – 20 мм.

Роздруковані документи повинні відповідати формату А4, їх включають до загальної нумерації сторінок роботи і розміщують, як правило, у додатках.

Нумерацію сторінок дипломної роботи здійснюють арабськими цифрами, дотримуючись наскрізної нумерації по всьому тексту. Номер сторінки проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки наприкінці. Гарнітура шрифту типу Times New Roman розміром (кеглем) 12 пт.

Першою сторінкою дипломної роботи є титульний аркуш, який додають до загальної нумерації сторінок роботи. На титульному аркуші дипломної роботи, поданні, анотації та змісті номер сторінки не проставляють. На наступних сторінках, починаючи з другої сторінки вступу, номер проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки наприкінці з урахуванням попередніх сторінок.

5.1.5. Титульна сторінка містить назву вищого навчального закладу, прізвище, ім'я та по батькові й інші відомості про автора, тему дипломної

роботи, прізвища наукового керівника, рецензента та консультанта (за наявності); місто і рік.

5.1.6. Подання голові ЕК щодо захисту дипломної роботи включає довідку про успішність здобувача, висновок керівника дипломної роботи та висновок кафедри про дипломну роботу. Документ надає деканат відповідного факультету ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

5.1.7. Анотацію до дипломної роботи складає здобувач вищої освіти після закінчення роботи повністю. В анотації потрібно висвітлити основні положення дипломної роботи.

5.1.8. Зміст містить найменування та номери початкових сторінок усіх розділів та підрозділів роботи. Включає всі заголовки, які є в роботі, починаючи зі вступу і закінчуючи додатками.

5.1.9. У вступі дипломної роботи зазначають проблему, що потребує вирішення, ступінь її дослідження; обґрунтовують актуальність вибраної теми, мету і завдання; формулюють об'єкт і предмет дослідження, елементи наукової новизни, практичну значущість, методи наукових досліджень; наводять апробацію результатів на підприємствах, в організаціях і установах (у разі наявності).

5.1.10. Текст основної частини роботи розподіляють на розділи і параграфи.

Заголовки структурних частин дипломної роботи "ЗМІСТ", "ВСТУП", "РОЗДІЛ", "СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ", "ДОДАТКИ" друкують великими літерами симетрично до тексту. Заголовки підрозділів друкують маленькими літерами (окрім першої великої) з абзацного відступу. Крапку в кінці заголовка не ставлять.

Відстань між заголовком (за винятком заголовка пункту) і текстом має дорівнювати одному інтервалу основного тексту. Кожну структурну частину дипломної роботи слід починати з нової сторінки.

5.2. Нумерація

Нумерацію сторінок, розділів, підрозділів, пунктів, підпунктів, рисунків, таблиць, формул подають арабськими цифрами без знака "№".

Першою сторінкою дипломної роботи є титульний аркуш, який додають до загальної нумерації сторінок, але номер сторінки не ставлять. Нумерацію без крапки після неї проставляють у правому верхньому куті подальших сторінок.

ЗМІСТ, ВСТУП, ВИСНОВКИ, СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ, ДОДАТКИ як розділи не нумерують. Номер розділу ставлять після слова "РОЗДІЛ". Підрозділи нумерують у межах кожного розділу, використовуючи номер розділу і порядковий номер підрозділу, між якими ставлять крапку: наприклад, "1.1" (перший підрозділ першого розділу). Потім у тому самому рядку друкують заголовок підрозділу.

5.3. Ілюстрації

5.3.1. Ілюструють дипломні роботи на основі певного загального задуму, за ретельно продуманим тематичним планом, що допомагає уникнути випадкових ілюстрацій, пов'язаних із другорядними деталями тексту, а також запобігти невиправданим пропускам ілюстрацій до найважливіших тем. Кожна ілюстрація має відповідати тексту, а текст – ілюстрації.

5.3.2. Назви ілюстрацій розміщують після їхніх номерів. За необхідності ілюстрації доповнюють пояснювальними даними (підрисунковий підпис).

5.3.3. Підпис під ілюстрацією зазвичай має три основних елементи: найменування графічного сюжету (позначають скороченим словом "Рис.");

порядковий номер ілюстрації, який вказують без знака номера арабськими цифрами;

тематичний заголовок ілюстрації, що містить текст із стислою характеристикою зображеного.

5.3.4. Основними видами ілюстративного матеріалу в дипломній роботі є креслення, технічний рисунок, схема, діаграма, графік.

Не варто оформлювати посилання на ілюстрації як самостійні фрази, у яких лише повторюють те, що міститься у підписі. У тому місці, де викладено тему, пов'язану з ілюстрацією, і де читачеві необхідно вказати на неї, розміщують посилання у вигляді виразу в круглих дужках "(рис. 3.1)" або зворот: "... як це видно з рис. 3.1", "... як це показано на рис. 3.1".

5.4. Таблиці

5.4.1. Цифровий матеріал, як правило, оформлюють у вигляді таблиць.

5.4.2. Кожна таблиця повинна мати назву, яку розміщують над таблицею та друкують симетрично до тексту. Назву і слово "Таблиця" починають з великої літери.

За логікою побудови таблиці її логічний суб'єкт, або предмет (позначення тих предметів, які в ній характеризуються), розміщують у боковику, головці чи в них обох, а не в графах; логічний предикат, або присудок, таблиці (тобто дані, якими характеризується підмет) – у графах, а не в головці чи боковику. Кожен заголовок над графою стосується всіх даних цієї графи, кожен заголовок рядка в боковику – цього рядка.

Заголовок кожної графи в головці таблиці має бути по можливості коротким. Слід уникати повторів тематичного заголовка в заголовках граф. Одиниці вимірювання необхідно зазначати в тематичному заголовку; виносити до узагальнювальних заголовків слова, що повторюються.

Боковик, як і головка, потребує лаконічності. Повторювані слова тут також виносять в об'єднувальні рубрики; загальні для всіх заголовків боковика слова розміщують у заголовку над ним.

У графах повторювані елементи, які стосуються всієї таблиці, виносять у тематичний заголовок або в заголовок графи; однорідні числові дані розміщують так, щоб їх класи збігалися; неоднорідні – посередині графи; лапки використовують тільки замість однакових слів, які стоять одне під одним.

Заголовки граф повинні починатися з великих літер, підзаголовки – з маленьких, якщо вони складають одне речення із заголовком, і з великих, якщо вони є самостійними. Висота рядків має бути не меншою від 8 мм. Графу з порядковими номерами рядків до таблиці додавати не треба.

5.4.3. Таблицю розміщують після першого згадування про неї в тексті так, щоб її можна було читати без повороту переплетеного блока роботи або з поворотом за стрілкою годинника. Таблицю з великою кількістю рядків можна переносити на наступну сторінку.

5.4.4. У разі перенесення таблиці на наступну сторінку назву вміщують тільки над її першою частиною. Таблицю з великою кількістю граф можна розподілити на частини і розміщувати одну частину під іншою у межах однієї сторінки. Якщо рядки або графи таблиці виходять за формат сторінки, то в першому випадку в кожній частині таблиці повторюють її головку, у другому – боковик.

Якщо текст, який повторюється в графі таблиці, складається з одного слова, то його можна замінювати лапками; якщо з двох або більше слів, то під час першого повторення його замінюють словами "те саме", а далі – лапками. Ставити лапки замість цифр, марок, знаків, математичних і хімічних символів, які повторюються, не можна. Якщо цифрові

або інші дані в якомусь рядку таблиці не подають, то в ньому ставлять прочерк.

5.5. Формули

5.5.1. Під час використання формул необхідно дотримуватися певних правил.

Найбільші, а також довгі та громіздкі формули, що мають у складі знаки додавання, множення, диференціювання, інтегрування, розміщують на окремих рядках. Це стосується також і всіх нумерованих формул. Для економії місця кілька коротких однотипних формул, відокремлених від тексту, можна подати в одному рядку, а не одну під одною. Невеликі нескладні формули, що не мають самостійного значення, вписують у рядки тексту.

Пояснення значень символів і числових коефіцієнтів слід наводити безпосередньо під формулою в тій послідовності, у якій вони наведені у формулі. Значення кожного символу та числового коефіцієнта треба подавати з нового рядка. Перший рядок пояснення починають зі слова "де" без двокрапки.

5.5.2. Рівняння і формули повинні бути відокремлені від тексту. Вище і нижче від кожної формули залишають інтервал, що становить не менше одного рядка. Якщо рівняння не вміщується в один рядок, то його переносять після знака рівності (=) або після знаків плюс (+), мінус (–), множення (x).

Нумерувати слід лише ті формули, на які є посилання далі в тексті. Інші нумерувати не рекомендовано.

5.5.3. Порядкові номери позначають арабськими цифрами в круглих дужках біля правого поля сторінки без крапок від формули до її номера. Номер, який не вміщується в рядку з формулою, переносять у наступний нижче від формули. Номер формули в разі її перенесення вміщують на рівні останнього рядка. Якщо формулу взято в рамку, то її номер записують поза рамкою з правого боку навпроти основного рядка формули. Номер формули-дроби подають на рівні основної горизонтальної риски формули.

Номер групи формул, розміщених на окремих рядках і об'єднаних фігурною дужкою (парантезом), ставлять справа від вістря парантеза, яке знаходиться всередині групи формул і спрямоване в бік номера.

5.5.4. Загальне правило пунктуації в тексті з формулами таке: формула входить до речення як його рівноправний елемент, тому в кінці формул і в тексті перед ними розділові знаки ставлять відповідно до правил пунктуації.

Розділовими знаками між формулами, що йдуть одна під одною і не відокремлені текстом, можуть бути кома або крапка з комою безпосередньо за формулою до її номера.

Розділові знаки між формулами в разі парантеза ставлять усередині парантеза. Після таких громіздких математичних виразів, як визначники і матриці, розділові знаки можна не ставити.

5.6. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела

5.6.1. Під час написання дипломної роботи здобувачі вищої освіти повинні посилатися на джерела, матеріали або окремі результати з яких наводять у роботі, або на ідеях і висновках яких розробляють проблеми, завдання, питання, вивченню яких присвячено дипломну роботу. Такі посилання дають змогу відшукати документи, перевірити достовірність відомостей про цитування документа, забезпечують необхідну інформацію про нього, допомагають з'ясувати його зміст, мову тексту, обсяг. Посилатися слід на останні видання публікацій. На більш ранні видання можна посилатися лише в тих випадках, якщо наявний у них матеріал не включено до останнього видання.

5.6.2. Якщо використовують відомості, матеріали з монографій, оглядових статей, інших джерел з великою кількістю сторінок, тоді в посиланні необхідно точно вказати номери сторінок, ілюстрацій, таблиць, формул із джерела, на яке є посилання в роботі.

Посилання в тексті дипломної роботи на джерела слід зазначати порядковим номером за переліком використаних джерел, виділеним двома квадратними дужками, наприклад: "... у працях [1 – 7] ...".

Коли в тексті дипломної роботи потрібно зробити посилання на складову частину чи конкретні сторінки відповідного джерела, то можна наводити посилання у квадратних дужках, при цьому номер посилання має відповідати його бібліографічному опису за переліком використаних джерел.

5.6.3. Посилання на формули дипломної роботи вказують порядковим номером формули в круглих дужках, наприклад: "... у формулі (2.1)".

На всі таблиці роботи необхідно давати посилання, при цьому слово "таблиця" в тексті пишуть скорочено, наприклад: "...у табл. 1.2".

У повторних посиланнях на таблиці та ілюстрації треба вказувати скорочено слово "дивись", наприклад: "див. табл. 1.3".

5.6.4. Для підтвердження власних аргументів посиланням на авторитетне джерело або для критичного аналізу друкованого твору слід наводити *цитати*. Науковий етикет потребує точного відтворення цитованого тексту, бо найменше скорочення наведеного витягу може спотворити зміст, закладений автором.

Загальні вимоги до цитування такі:

а) текст цитати починають і закінчують лапками та наводять у тій граматичній формі, у якій він поданий у джерелі, зі збереженням особливостей авторського написання. Наукові терміни, запропоновані іншими авторами, не виділяють лапками, за винятком тих, що викликали загальну полеміку. У цих випадках використовують словосполучення "так званий";

б) цитування повинно бути повним, без довільного скорочення авторського тексту та без перекручень думок автора. Пропуск слів, речень, абзаців під час цитування допускають без перекручення авторського тексту і позначають трьома крапками. Їх ставлять у будь-якому місці цитати (на початку, у середині, наприкінці). Якщо перед випущеним текстом або за ним стояв розділовий знак, то його не зберігають;

в) кожна цитату обов'язково супроводжують посиланням на джерело;

г) у разі непрямого цитування (переказу, викладення думок інших авторів своїми словами), що дає значну економію тексту, слід бути точним у викладенні думок автора, коректним щодо оцінювання його результатів і давати відповідні посилання на джерело;

д) якщо необхідно виявити ставлення автора роботи до окремих слів або думок із цитованого тексту, то після них у круглих дужках ставлять знак оклику або знак питання.

5.7. Оформлення списку використаних джерел

5.7.1. Список використаних джерел – елемент бібліографічного апарату, який містить бібліографічні описи використаних джерел і розміщується після висновків.

5.7.2. Бібліографічний опис складають безпосередньо за друкованим твором або виписують із каталогів і бібліографічних покажчиків повністю,

без пропусків будь-яких елементів, скорочення назв та ін. Завдяки цьому можна уникнути повторних перевірок, вставок пропущених відомостей.

5.7.3. Джерела можна розміщувати одним із таких способів: у порядку появи посилань у тексті, в алфавітному порядку прізвищ перших авторів або заголовків, у хронологічному порядку.

5.7.4. Відомості про джерела, включені до списку, необхідно подавати відповідно до вимог державного стандарту ДСТУ 8302:2015 "Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання" з обов'язковим наведенням назв праць (див. додаток Р).

5.8. Додатки

5.8.1. Додатки оформлюють як продовження дипломної роботи на наступних її сторінках або у вигляді окремої частини, розміщуючи їх у порядку появи посилань у тексті.

5.8.2. Якщо додатки оформлюють на наступних сторінках роботи, кожний такий додаток починають із нової сторінки. Додаток повинен мати заголовок, надрукований угорі малими літерами з першої великої, симетрично стосовно тексту сторінки. Посередині рядка над заголовком малими літерами з першої великої друкують слово "Додаток _" і велику літеру, що позначає додаток.

5.8.3. Додатки слід позначати послідовно великими літерами української абетки, за винятком літер Ґ, Є, З, І, Ї, Й, О, Ч, Ъ, наприклад: "Додаток А", "Додаток Б". Один додаток позначають як "Додаток А" (без знака "№").

5.8.4. Під час оформлення додатків окремо на аркуші друкують великими літерами слово "ДОДАТКИ".

5.8.5. Текст кожного додатка за необхідності може бути поділений на розділи й підрозділи, які нумерують у межах кожного додатка. У цьому разі перед кожним номером ставлять позначення додатка (літеру) і крапку, наприклад: А.2 – другий розділ додатка А; В.3.1 – перший підрозділ третього розділу додатка В.

5.8.6. Ілюстрації, таблиці та формули, розміщені в додатках, нумерують у межах кожного додатка, наприклад: рис. Д.1.2 – другий рисунок першого розділу додатка Д; формула (А.1) – перша формула додатка А.

6. Документальне оформлення роботи

Повністю готову роботу здобувач вищої освіти подає на розгляд керівнику дипломної роботи. Розглянувши пропозиції щодо вдосконалення діяльності підприємства, керівник від бази практики може видати довідку про можливість використання результатів дослідження в діяльності досліджуваного підприємства чи галузі в цілому.

Перед поданням дипломної роботи керівнику здобувач вищої освіти повинен поставити на титульному аркуші свій підпис. Після перевірки дипломної роботи керівник готує відгук про дипломну роботу, підписує подання голові ЕК щодо захисту дипломної роботи, титульний аркуш і графічні матеріали. У відгуку керівник оцінює роботу за 100-бальною шкалою зі стислим обґрунтуванням поставлених балів і дає рекомендації до захисту роботи в ЕК та присвоєння здобувачу освітньої кваліфікації магістра.

В описовій частині відгуку керівник характеризує рівень загальної економічної підготовки здобувача, системності та самостійності в роботі; уміння творчо вирішувати поставлені завдання і приклади конкретного прояву цього вміння, схильність здобувача вищої освіти до теоретичної або практичної роботи; відповідність виконаної роботи завданню на дипломну роботу, ступінь відповідності роботи вимогам до змісту й оформлення.

У поданні голові ЕК щодо захисту дипломної роботи міститься коротка інформації про здобувача, тему дипломну роботу, довідка про успішність здобувача вищої освіти протягом усього періоду навчання, підтвердження відповідності вимогам ДСТУ щодо оформлення роботи.

Підтвердженням упровадження рекомендацій дипломної роботи та можливості застосування пропозицій у роботі аналогічних підприємств досліджуваної галузі є зовнішня рецензія.

У письмовій *рецензії на дипломну роботу* зазначають:

актуальність теми дипломної роботи;

використання в роботі останніх досягнень у галузі економіки й ухваленні управлінських рішень, економіко-математичного моделювання, обчислювальної техніки та інших галузях науки і техніки;

оригінальність, новизну, глибину та обґрунтованість рішень; можливість практичного використання отриманих результатів; недоліки роботи; якість оформлення роботи і мови викладення.

Письмову рецензію завершують загальним висновком про оцінювання роботи та можливість присвоєння здобувачу вищої освіти освітньої кваліфікації магістра з економіки.

Рецензент повинен підписати рецензію і вказати свою повну посаду (якщо рецензент має науковий ступінь та/або вчене звання, то їх також необхідно вказати). Підпис рецензента засвідчують печаткою організації, у якій він працює.

Рецензію не підшивають до дипломної роботи, а вкладають в окремий конверт, який приклеюють на внутрішню сторону обкладинки переплетеної роботи.

7. Захист дипломної роботи

У процесі підготовки до захисту дипломної роботи здобувач вищої освіти повинен скласти доповідь і погодити її з керівником роботи.

Доповідь має містити:

повну назву теми дипломної роботи й обґрунтування її актуальності; мету і завдання, визначені здобувачем вищої освіти під час розроблення дипломної роботи;

результати проведених аналітичних досліджень;

виявлені напрями і можливості оптимізації предмета дослідження на прикладі досліджуваного підприємства;

висновок про можливість реалізації пропозицій дипломної роботи і їхній подальший розвиток.

На виступ здобувача вищої освіти відводять до 10 хвилин.

Виступ має бути пов'язаний з наведеними графічними матеріалами, на які слід посилатися під час доповіді.

Перед захистом секретар ЕК оголошує прізвища, імена, по батькові здобувача вищої освіти і керівника, тему дипломної роботи і передає роботу голові екзаменаційної комісії.

Після цього слово для доповіді надають здобувачу вищої освіти. Доповідь рекомендують почати так: "Шановні члени екзаменаційної комісії, шановні присутні! До вашої уваги пропонують дипломну роботу на тему ...". Доповідь доцільно завершувати фразою "Доповідь закінчено. Дякую за увагу".

Доповідь будують не шляхом викладення змісту роботи за розділами, а розкриваючи логіку отримання найбільш значущих результатів.

Здобувачу потрібно врахувати такі поради під час підготовки тексту своєї доповіді:

використовувати прості слова і прості стверджувальні речення;

повторювати іменники, уникати займенників;

не зловживати цифрами – наводити їх стільки, скільки необхідно для об'єктивного погляду на проблему;

записувати цифри, відділяючи кожні три знаки з правого боку крапкою;

уникати непотрібних цитат, а викладати, передусім, власні судження.

Слід підготувати необхідний ілюстративний матеріал для проведення доповіді. Ілюстрації повинні, по-перше, відображати основні результати, досягнуті в роботі, і, по-друге, бути погоджені з матеріалом, який викладають.

У процесі використання схем важливо забезпечити візуальне сприймання їх членами комісії. Ілюстративний матеріал повинен мати титульний аркуш з відповідними підписами (додаток Т), містити нумерацію плакатів і назви.

Після завершення підготовки доповіді слід погодити текст виступу з керівником.

Після закінчення доповіді дипломнику ставлять питання, на які він зобов'язаний дати повні й вичерпні відповіді, демонструючи вміння швидко орієнтуватися в різноманітних питаннях і рівень професійної підготовки, при цьому здобувачу дозволено користуватися самою роботою і графічними матеріалами. Запитання можуть бути поставлені як членами ЕК, так і присутніми на захисті. Відповіді на запитання повинні бути стислими і складатися, як правило, із двох-трьох речень. На запитання потрібно відповідати впевнено і чітко, давати найкоротшу з усіх можливих відповідей і не повторювати фрагменти доповіді.

Після закінчення захисту члени ЕК на закритому засіданні обговорюють результати захисту й ухвалюють рішення про присвоєння здобувачам освітньої кваліфікації. Потім відбувається оголошення результатів захисту.

Якщо захист дипломної роботи визнано незадовільним, ЕК установлює можливість допуску здобувача до повторного захисту із цією ж роботою з доопрацюванням або зазначає, що він повинен написати нову роботу на іншу тему. Для здобувача, який не подав або не захистив дипломну роботу з поважної причини, у термін, визначений для роботи ЕК, можуть призначити спеціальне засідання комісії протягом того періоду, на який затверджено персональний склад ЕК.

Захищені дипломні роботи й один примірник графічного матеріалу здають в архів ХНЕУ ім. С. Кузнеця.

Рекомендована література

1. Вегеш М. Основи наукових досліджень [Електронний ресурс] : метод. посіб. для студентів спец. 052 "Політологія" / М. Вегеш. – Ужгород, 2021. – 67 с. – Режим доступу : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/36278/1/%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B0%20%D0%B7%20%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%20%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%85%20%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D1%8C.pdf>.
2. Вимоги до оформлення дисертацій та авторефератів дисертацій (розроблено на підставі ДСТУ 3008-95 "Документи. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення") // Бюлетень ВАК України. – 2011. – № 9/10. – С. 2–10.
3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ 3582-97 ; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. – Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. – 15 с. – (Інформація та документація).
4. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. – Київ, 2010. – 16 с. – (Інформація та документація).
5. ДСТУ 3008:2015. Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.knmu.kharkov.ua/attachments/3659_3008-2015.PDF.
6. Основи наукових досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. / О. М. Сінчук, Т. М. Берідзе, М. Л. Барановська та ін. – Електронні текстові дані (1 файл: 1,88 Мбайт). – Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2022. – 196 с. – Режим доступу : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/47228?locale=uk>.
7. Основи наукових досліджень [Електронний ресурс] : навч. посіб. для здобувачів ступеня магістра за освіт. програмами "Системи забезпечення споживачів електричною енергією" і "Енергетичний менеджмент", спец. 141 "Електроенергетика, електротехніка та електромеханіка" / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: Г. Г. Стрелкова, М. М. Федосенко, А. І. Замулко, О. С. Іщенко. – Електронні текстові дані (1 файл: 930 Кбайт). – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. – 120 с. – Режим доступу : <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/30605>.

Додатки

Додаток А

Рекомендований перелік тем магістерських дипломних робіт

1. Формування (удосконалення) системи комплексного оцінювання діяльності підприємства.
2. Розвиток конкурентних переваг підприємства на основі бенчмаркінгу.
3. Управління інноваційною діяльністю підприємства в умовах невизначеності.
4. Удосконалення збутової (діяльності) політики підприємства в умовах цифрової економіки.
5. Управління діяльністю підприємства щодо зниження її ризиків в умовах економічної кризи.
6. Удосконалення (формування) системи заходів щодо впровадження ощадливого виробництва.
7. Розроблення заходів щодо підвищення ефективності використання інформаційних ресурсів та інформаційного забезпечення діяльності підприємства.
8. Удосконалення використання виробничих потужностей підприємства з метою підвищення ефективності в умовах цифровізації.
9. Запровадження системи бюджетування на підприємстві.
10. Управління диверсифікацією монопродуктового підприємства.
11. Розроблення заходів щодо оптимізації витрат підприємства.
12. Економічне обґрунтування розвитку виробничої інфраструктури підприємства.
13. Удосконалення шляхів утримання ринкових позицій підприємства в умовах цифрової економіки.
14. Стратегія диференціації як спосіб досягнення конкурентних переваг в умовах мінливого середовища.
15. Формування маркетингової цифрової стратегії підприємства.
16. Розроблення (удосконалення) системи мотивації персоналу підприємства.
17. Удосконалення системи мотивації персоналу в процесі освоєння виробництва інноваційної продукції.

18. Управління антикризовою діяльністю підприємства.

19. Стратегічна програма як інструмент оптимізації витрат підприємства.

20. Управління опором змінам у процесі реалізації стратегії підприємства.

21. Фінансова стратегія оновлення основних засобів в умовах цифрової економіки.

22. Планування та організація виведення на ринок нового продукту (послуги).

23. Заходи підвищення конкурентоспроможності продукції сільськогосподарського підприємства.

24. Розроблення заходів щодо активізації інноваційної діяльності підприємств аграрного комплексу.

25. Формування та розвиток конкурентних переваг аграрних підприємств.

26. Обґрунтування заходів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства.

27. Стратегічний аналіз конкурентної позиції аграрного підприємства галузі рослинництва (тваринництва).

28. Економічне обґрунтування інвестування в сільськогосподарське підприємство.

29. Обґрунтування заходів щодо підвищення конкурентоспроможності фермерських господарств України (Харківської області).

30. Розроблення заходів щодо підвищення економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

31. Обґрунтування заходів щодо вдосконалення управління брендом на споживчому ринку (на промисловому ринку).

32. Удосконалення системи стратегічного управління на підприємстві.

33. Управління ризиками на підприємстві та обґрунтування напрямів їхньої мінімізації.

34. Удосконалення системи управління економічною безпекою підприємства.

35. Розроблення заходів щодо вдосконалення системи управління персоналом на підприємстві.

Зразок заяви на затвердження теми дипломної роботи

Завідувачу кафедри
економіки підприємства
та організації бізнесу
Тетяні ВЛАСЕНКО
здобувача(ки) вищої
освіти другого
(магістерського) рівня,
групи _____

(ПІБ)

Заява

Прошу затвердити тему дипломної роботи

" _____ " .
(назва теми)

Дата

Підпис студента

Узгоджено:

науковий керівник,
науковий ступінь,
учене звання, посада

(підпис)

(ПІБ)

Додатки:

1. Розгорнутий план (вступ; розділи 1, 2, 3; висновок; література).
2. Анотація.
3. Список літератури.

**Заява про дотримання професійної етики
в процесі написання дипломної роботи**

Я, здобувач(-ка) другого (магістерського) рівня вищої освіти другого року навчання спеціальності 051 "Економіка" освітньо-професійної програми "Економіка бізнесу" факультету економіки і права ХНЕУ ім. С. Кузнеця, заявляю, що в моїй дипломній роботі на тему

"

_____";
_____";
поданій екзаменаційній комісії для публічного захисту, дотримано правила професійної етики, які не дозволяють наявності плагіату, фальсифікації даних та хибного цитування під час написання дипломної роботи.

Я ознайомлений(-на) з чинними нормативними актами Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, згідно з якими наявність плагіату, фальсифікації даних та хибного цитування є підставою для недопущення до захисту дипломної роботи в екзаменаційній комісії, а також позбавлення диплома в разі доведеного факту плагіату, фальсифікації даних та хибного цитування в роботі, виявлених після отримання документа про вищу освіту.

(дата)

(підпис)

(ПІБ)

**Приклад плану дипломної роботи
на тему "Управління інноваційною діяльністю
виробничого підприємства"**

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 1.1. Інноваційна діяльність підприємства: сутність, стадії, класифікація
- 1.2. Характеристика процесу управління інноваційною діяльністю підприємства
- 1.3. Сучасні вітчизняні та світові тенденції розвитку інноваційної діяльності на підприємствах

РОЗДІЛ 2. ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ТА ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АТ "ЕЛЕКТРОМАШИНА"

- 2.1. Загальна характеристика підприємства
- 2.2. Аналіз зовнішнього та внутрішнього середовища АТ "ЕЛЕКТРОМАШИНА" за допомогою SWOT- та PESTLE-аналізу
- 2.3. Оцінювання основних техніко-економічних та фінансових показників діяльності підприємства
- 2.4. Аналіз ефективності інноваційної діяльності підприємства АТ "ЕЛЕКТРОМАШИНА"

РОЗДІЛ 3. РОЗРОБЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА АТ "ЕЛЕКТРОМАШИНА"

- 3.1. Аналіз інноваційного потенціалу для освоєння нових ринків збуту
- 3.2. Вибір альтернатив інноваційних стратегій підприємства
- 3.3. Планування основних техніко-економічних показників діяльності підприємства
- 3.4. Розрахунок економічної ефективності (ефекту) від запропонованих заходів

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

Додаток Д

Форма Д.1

Титульний аркуш дипломної роботи

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ І ПРАВА

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ОРГАНІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

Рівень вищої освіти

Другий (магістерський)

Спеціальність

Економіка

Освітня програма

Економіка бізнесу

Група

8.04.051.200.22.1

ДИПЛОМНА РОБОТА

**на тему "Підвищення конкурентоспроможності
малих та середніх підприємств"**

Виконала: здобувачка Ірина ПЕТРЕНКО

_____ (підпис)

Керівник: канд. екон. наук, доцент Володимир УШКАЛЬОВ

_____ (підпис)

Консультант: _____

_____ (підпис)

Рецензент: генеральний директор

ПрАТ "Технологічний парк "ІМК"

Сергій ТКАЧЕНКО

_____ (підпис)

Харків – 2024

Приклад оформлення подання голові екзаменаційної комісії

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

**ПОДАННЯ
ГОЛОВІ ЕКЗАМЕНАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ
ЩОДО ЗАХИСТУ ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ**

Направляється студентка другого (магістерського) рівня вищої освіти ПЕТРЕНКО Ірина до захисту дипломної роботи за спеціальністю 051 "Економіка" освітньої програми "Економіка бізнесу" на тему "Підвищення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств".

Тему та керівника дипломної роботи затверджено наказом ректора № від _____. року.

Декан факультету _____ Михайло БРІЛЬ

Довідка про успішність і відповідність вимогам ДСТУ

ПЕТРЕНКО Ірина за період навчання на факультеті економіки і права з 2022 р. до 2023 р. повністю виконала навчальний план за освітньою програмою з таким розподілом оцінок за національною шкалою: відмінно – ____ %, добре – ____ %, задовільно – ____ %.

Секретар факультету _____ Катерина ШЕВЧЕНКО

Нормоконтроль _____ Галина МАТВІЄНКО

Висновок керівника дипломної роботи

Студентка ПЕТРЕНКО Ірина виконала дипломну роботу в повному обсязі та у визначені терміни. Зміст роботи в цілому відповідає вибраній темі, розроблені заходи обґрунтовано. Стиль та мова викладення дипломної роботи відповідають вимогам, які висувають до робіт такого рівня. У процесі написання роботи було використано науково-методичні та нормативні джерела за темою дослідження, фінансову, управлінську та статистичну звітність підприємства. Роботу виконано з використанням інформаційних технологій. За результатами дослідження підготовлено до друку наукову статтю у фаховому збірнику наукових праць. Дипломну роботу рекомендовано до захисту в ЕК.

Керівник роботи _____ Володимир УШКАЛЬОВ

Висновок кафедри про дипломну роботу

Дипломну роботу розглянуто на засіданні кафедри економіки підприємства та організації бізнесу, протокол № __ від "___" _____ 2023 року. Студентка ПЕТРЕНКО Ірина допускається до захисту роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри _____ Тетяна ВЛАСЕНКО

Приклад узагальнення теоретичних підходів до визначення терміна

Таблиця Е.1

**Підходи до трактування поняття
"інноваційна діяльність підприємства"**

Автори	Визначення поняття "інноваційна діяльність підприємства"
Амоша О. І.	Незворотний процес переходу з одного стану в інший, який характеризується сукупністю змін, зумовлених упровадженням інноваційних перетворень, що приводять до формування нових властивостей системи, зміни її якісного стану, зростання здібностей, компетентностей, потенціалу та рівня ефективності її діяльності, укріплення системи, а також формування здатності чинити опір руйнівним силам зовнішнього та внутрішнього середовища
Забродський В. А.	Сукупність відносин, що виникають у ході цілеспрямованого підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності організації на основі інновацій
Ілляшенко С. М.	Процес господарювання, що спирається на безупинний пошук і використання нових способів і сфер реалізації потенціалу підприємств у мінливих умовах зовнішнього середовища в рамках вибраної місії та прийнятої мотивації діяльності й пов'язаний з модифікацією існуючих і формуванням нових ринків збуту
Краснокутська Н. В.	Складний процес прикладного характеру створення і впровадження інновацій з метою якісних змін об'єкта управління та отримання економічного, соціального, екологічного, науково-технічного чи іншого виду ефекту, який пов'язаний з необхідною умовою виживання і розвитку підприємств у довгостроковій перспективі
Микитюк П. П.	Процес пошуку і створення нової продукції та процесів на основі використання сукупності всіх наявних засобів та можливостей підприємства, що веде до якісних змін (підвищення конкурентоспроможності, збільшення стійкості в мінливих зовнішніх умовах, формування нових ринків збуту тощо)
Пілявоз Т. М.	Процес цілеспрямованого, послідовного руху підприємства до збалансованого інноваційного стану під впливом синергетичної дії зовнішніх та внутрішніх чинників, що визначають стійкість організаційно-функціональної системи підприємства в умовах ринкової економіки, який характеризується результатом якості, досягнутим залежно від інтенсивності та швидкості інноваційних процесів на підприємстві
Тимощук Л. С.	Досягнення стратегічних цілей і завдань підприємства через формування й реалізацію його інноваційного потенціалу

Приклади узагальнення опрацьованого матеріалу

Таблиця Ж.1

**Аналітична характеристика STEEPLE-чинників
макросередовища підприємства**

Групи чинників	Прояв чинника	Характер впливу на розвиток підприємства ("+" – сприяє розвитку, "-" – перешкоджає розвитку, "+/-" або "-/+ – вплив неоднозначний)	Сила впливу (за 10-бальною шкалою, де "0" – вплив відсутній, "10" – визначальний вплив)
Політичні (P – <i>Political</i>)			
Економічні (E – <i>Economical</i>)			
Соціальні (S – <i>Social</i>)			
Технологічні (T – <i>Technological</i>)			
Правові (L – <i>Legal</i>)			
Етичні (E – <i>Ethical</i>)			
Екологічні (E – <i>Environmental</i>)			

Таблиця Ж.2

Характеристика можливостей та загроз підприємства

Групи чинників	Чинники зовнішнього середовища, що відкривають можливості для підприємства			Чинники зовнішнього середовища, що створюють загрози для підприємства		
	Імовірність виникнення (P _i)	Сила впливу за 10-бальною шкалою (M _i)	Сила впливу з урахуванням імовірності виникнення*	Імовірність виникнення (P _i)	Сила впливу за 10-бальною шкалою (З _i)	Сила впливу з урахуванням імовірності виникнення*
Політичні (P – <i>Political</i>)						
Економічні (E – <i>Economical</i>)						
Соціальні (S – <i>Social</i>)						
Технологічні (T – <i>Technological</i>)						
Правові (L – <i>Legal</i>)						
Етичні (E – <i>Ethical</i>)						
Екологічні (E – <i>Environmental</i>)						
ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА**	x			x		

*Примітка. Необхідно врахувати інформацію, наведену в табл. Ж.1.

**Примітка. Розрахувати за формулами: 1) для можливостей: $M = \sum M_i \times P_i$; 2) для загроз:

$Z = \sum Z_i \times P_i$, де i – індекс чинника.

Приклад аналізу й оцінювання

Таблиця И.1

Аналітична характеристика конкурентів підприємства

Характерні ознаки	Характеристики конкурентів			
	К1 (вказати назву підприємства конкурента)	К2	К...	Кn
Місце розташування				
Час створення підприємства				
Основні конкурентні наміри (бути лідером галузі, стати лідером галузі, бути в групі лідерів, перейти до групи лідерів, зміститися на одну або дві позиції в рейтингу галузі, перемогти конкретного конкурента, зберегти свою позицію, вижити)				
Широта та глибина асортименту				
Ціновий діапазон (низький, середній, високий)				
Якість продукції (низька, середня, висока)				
Оцінювання лояльності клієнтів (споживачів) до продукції підприємства (висока, середня, низька / стабільна, нестабільна)				
Частка ринку (%)				
Динаміка ринкової частки протягом останніх 3–5 років (стабільна, зростає, скорочується)				
Основна конкурентна стратегія (за витратами, диференціації, фокусування)				
Характер конкурентних дій підприємств (переважно наступальний, переважно захисний, комбінація наступальних і захисних дій; агресивний, з високим ступенем ризику, консервативне слідування)				
Відмінні характеристики				
Слабкості конкурента				

Приклад аналізу й оцінювання внутрішнього середовища та конкурентних переваг підприємства

Таблиця К.1

Вплив окремих функціональних підсистем підприємства на рівень його конкурентоспроможності

Функціональні підсистеми підприємства	Оцінка впливу, бали
Маркетинг	
Фінанси	
Виробництво	
Матеріально-технічне забезпечення	
Кадрове забезпечення	

Таблиця К.2

Характеристика сильних та слабких сторін підприємства

Групи чинників	Чинники внутрішнього середовища, що зумовлюють "силу" підприємства			Чинники внутрішнього середовища, що зумовлюють "слабкість" підприємства			Висновок про можливі дії підприємства щодо реагування на виявлені чинники
	Сила впливу за 10-бальною шкалою (10 – найсуттєвіший, 1 – неважливий) (C_i)	Імовірність виникнення (P_i)	Сила впливу з урахуванням імовірності	Сила впливу за 10-бальною шкалою (10 – найсуттєвіший, 1 – неважливий) (Sl_i)	Імовірність виникнення (P_i)	Сила впливу з урахуванням імовірності	
Маркетинг							
Виробництво							
Фінанси							
Управління							
Персонал							
ЗАГАЛЬНА ОЦІНКА*	x			x			x

*Примітка. Розрахувати за формулами: 1) для можливостей: $C = \sum C_i \times P_i$; 2) для загроз:

$Sl = \sum Sl_i \times P_i$, де i – індекс чинника.

Таблиця К.3

SWOT-аналіз

Сильні сторони 1. 2.	Слабкі сторони 1. 2.
Можливості 1. 2.	Загрози 1. 2.

Таблиця К.4

Матриця стратегічного балансу (SWOT)

	Можливості <i>Рішення:</i> використовувати?	Загрози <i>Рішення:</i> пом'якшити?
Сильні сторони <i>Рішення:</i> підтримувати? розвивати?	Поле СіМ <i>Рішення:</i> підтримка та розвиток сильних сторін у напрямі реалізації шансів зовнішнього середовища	Поле СіЗ <i>Рішення:</i> використання сильних сторін з метою пом'якшення / усунення загроз
Слабкі сторони <i>Рішення:</i> ліквідувати? у якому порядку?	Поле СлМ <i>Рішення:</i> подолання слабкостей підприємства за рахунок можливостей зовнішнього середовища	Поле СлЗ <i>Рішення:</i> "кризове поле" – подолання слабкостей, усунення загроз або ліквідація

Таблиця К.5

Конкурентні переваги підприємства

Конкурентні переваги підприємства	
Вищого порядку	Нижчого порядку

Приклад аналізу й оцінювання

Таблиця Л.1

Аналіз техніко-економічних показників діяльності підприємства

Показники	Значення за роками		Відхилення	
	20__ рік	20__ рік	абсолютне, (+; -)	відносне, %
1. Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, послуг), тис. грн				
2. Собівартість реалізованої продукції, тис. грн				
3. Валовий прибуток/збиток, тис. грн				
4. Інші операційні доходи, тис. грн				
5. Адміністративні витрати, тис. грн				
6. Витрати на збут, тис. грн				
7. Інші операційні витрати, тис. грн				
8. Чистий прибуток/збиток, тис. грн				
9. Основні засоби, тис. грн				
10. Середньооблікова чисельність працівників, осіб				
11. Продуктивність праці, тис. грн/особу				
12. Середньорічна заробітна плата, тис. грн /особу				
13. Середньорічна вартість основних засобів, тис. грн				
14. Фондовіддача, грн/грн				
15. Фондомісткість, грн/грн				
16. Фондоозброєність, тис. грн/ особу				
17. Матеріальні витрати, тис. грн				
18. Витрати операційної діяльності, тис. грн				
19. Витрати на 1 грн реалізованої продукції, грн/грн				
20. Матеріаловіддача, грн/грн				
21. Матеріалоємність, грн/грн				

Таблиця Л.2

Аналіз статей активу балансу

Актив, тис. грн	Значення за роками		Відхилення	
	20__ рік	20__ рік	абсолютне, (+; -)	відносне, %
1. Необоротні активи				
2. Основні засоби				
3. Оборотні активи				
4. Запаси і затрати				
5. Дебіторська заборгованість				
6. Грошові кошти				
Баланс				

Таблиця Л.3

Аналіз статей пасиву балансу

Пасив, тис. грн	Значення за роками		Відхилення	
	20__ рік	20__ рік	абсолютне, (+; -)	відносне, %
1. Власний капітал				
2. Забезпечення наступних витрат і платежів				
3. Поточні зобов'язання				
Баланс				

Приклад обґрунтування вибору заходу підприємства, що досліджують у дипломній роботі

Приклад обґрунтування вибору стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства з виробництва скляної продукції з використанням методу ПАТТЕРН.

Дерево цілей, спрямоване на підвищення конкурентоспроможності продукції, подано на рис. М.1.

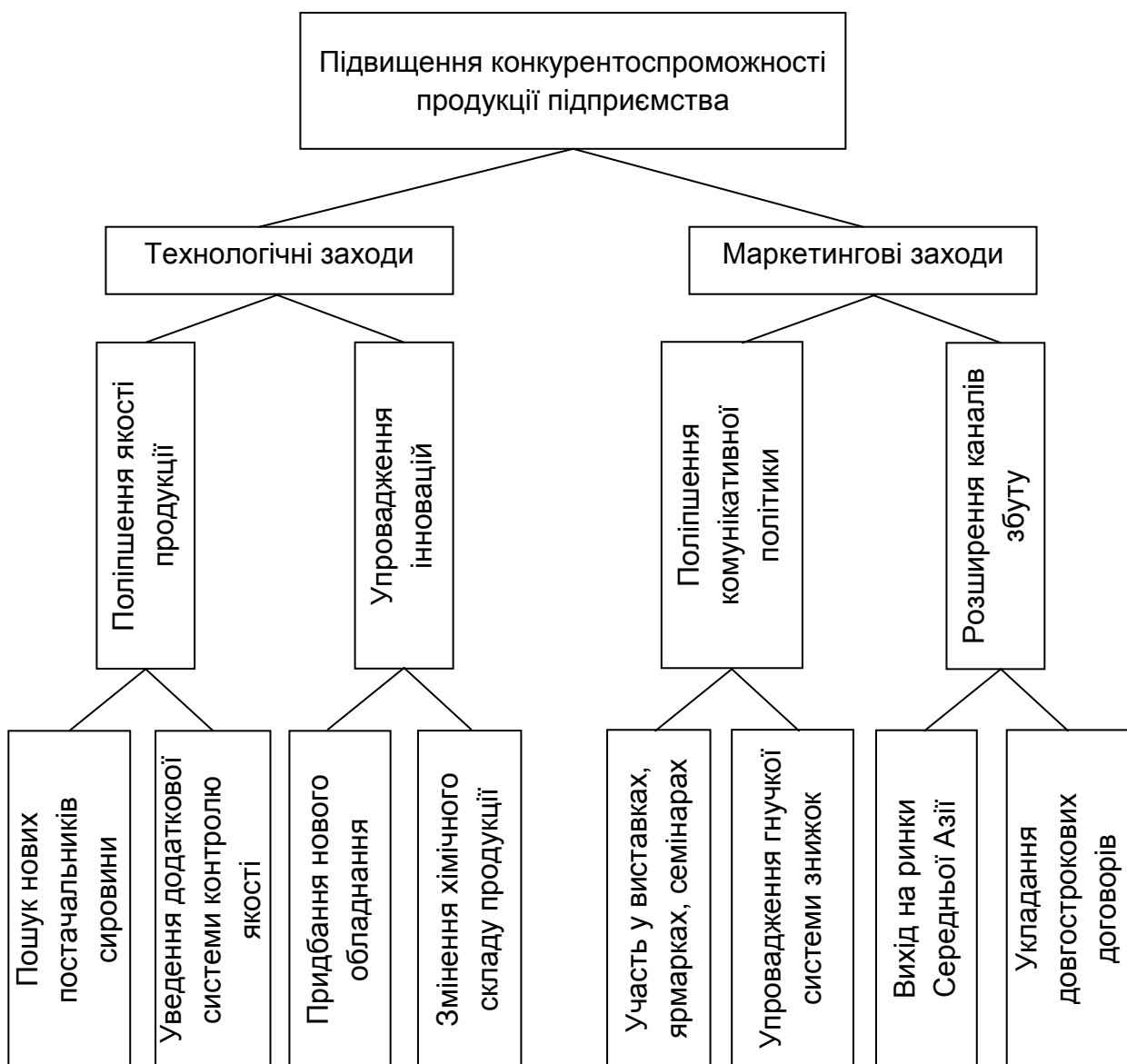

Рис. М.1. **Дерево цілей щодо підвищення конкурентоспроможності продукції**

Для першого рівня ієрархії було запропоновано такі критерії:
 збільшення обсягів продажу;
 збільшення частки ринку.

Вагу кожного критерію можна визначити методом ранжування:

O_1 – збільшення обсягів продажу;

O_2 – збільшення частки ринку.

Експертами є фінансовий директор підприємства, директор з виробництва, директор зі збуту, заступник директора з якості.

Коефіцієнти вагомості розраховують за формулою (М.1):

$$W_i = \frac{\sum O_i}{\sum O_{ij}}, \quad (\text{М.1})$$

де O_{ij} – кількість балів j -го показника, що надав i -й експерт.

Експерт 1: $O_1 > O_2$.

Експерт 2: $O_1 > O_2$.

Експерт 3: $O_2 > O_1$.

Експерт 4: $O_1 > O_2$.

$O_1 = 2 + 2 + 1 + 2 = 7$.

$O_2 = 1 + 1 + 2 + 1 = 5$.

$W_1 = 7 / 12 = 0,58$.

$W_2 = 5 / 12 = 0,42$.

Далі експерти проставляють внесок завдання в забезпечення критерію (табл. М.1) та визначають коефіцієнт зв'язку (r_{ij}), що становить суму добутків усіх критеріїв (W) на відповідний коефіцієнт внеску (V).

$$r_{ij} = \sum_0^K W \times V, \quad (\text{М.2})$$

де i – рівень, на якому перебуває завдання;

j – завдання.

Таблиця М.1

Визначення внеску конкретного завдання в забезпечення критеріїв

Експерти	Внесок	Результат
Критерій 1 – збільшення обсягів продажу		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 2 + 1 + 2 = 6.$ $\Pi_2 = 2 + 1 + 2 + 1 = 6.$ $V_1 = 6 / 12 = 0,5.$ $V_2 = 6 / 12 = 0,5$
Експерт 2	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Експерт 3	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 4	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Критерій 2 – збільшення частки ринку		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 2 + 1 + 1 = 5.$ $\Pi_2 = 2 + 1 + 2 + 2 = 7.$ $V_1 = 5 / 12 = 0,42.$ $V_2 = 7 / 12 = 0,58$
Експерт 2	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Експерт 3	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 4	$\Pi_2 > \Pi_1$	

Отримані результати та розрахунок коефіцієнта зв'язку подано в табл. М.2.

Таблиця М.2

Експертні оцінки на першому рівні ієрархії

Критерії	Експертні оцінки		
	W	V	
		Технологічні заходи	Маркетингові заходи
Збільшення обсягів продажу	0,58	0,5	0,5
Збільшення частки ринку	0,42	0,42	0,58
Коефіцієнт зв'язку завдання (r_{ij})		0,47	0,53

Для другого рівня ієрархії було запропоновано такі критерії:

зниження витрат (O_1);

зростання рентабельності продукції (O_2).

Експерт 1: $O_1 > O_2$.

Експерт 2: $O_1 > O_2$.

Експерт 3: $O_2 > O_1$.

Експерт 4: $O_1 > O_2$.

$$O_1 = 2 + 2 + 1 + 2 = 7.$$

$$O_2 = 1 + 1 + 2 + 1 = 5.$$

$$W_1 = 7 / 12 = 0,58.$$

$$W_2 = 5 / 12 = 0,42.$$

Розрахунок внеску завдання в забезпечення критеріїв на другому рівні ієрархії подано в табл. М.3.

Таблиця М.3

Визначення внеску конкретного завдання в забезпечення критеріїв

Експерт	Внесок	Результат
Критерій 1 – зниження витрат. Π_1 – поліпшення якості продукції. Π_2 – упродовження інновацій		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 1 + 1 + 1 = 4.$ $\Pi_2 = 2 + 2 + 2 + 2 = 8.$ $V_1 = 4 / 12 = 0,33.$ $V_2 = 8 / 12 = 0,67$
Експерт 2	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 3	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 4	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Критерій 1 – зниження витрат. Π_1 – поліпшення комунікативної політики. Π_2 – розширення каналів збуту		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 1 + 2 + 1 = 5.$ $\Pi_2 = 2 + 2 + 1 + 2 = 7.$ $V_1 = 5 / 12 = 0,42.$ $V_2 = 7 / 12 = 0,58$
Експерт 2	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 3	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Експерт 4	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Критерій 2 – зростання рентабельності продукції. Π_1 – поліпшення якості продукції. Π_2 – упродовження інновацій		
Експерт 1	$\Pi_1 > \Pi_2$	$\Pi_1 = 2 + 1 + 1 + 2 = 6.$ $\Pi_2 = 1 + 2 + 2 + 1 = 6.$ $V_1 = 6 / 12 = 0,5.$ $V_2 = 6 / 12 = 0,5$
Експерт 2	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 3	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 4	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Критерій 2 – зростання рентабельності продукції. Π_1 – поліпшення комунікативної політики. Π_2 – розширення каналів збуту		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 1 + 2 + 1 = 5.$ $\Pi_2 = 2 + 2 + 1 + 2 = 7.$ $V_1 = 5 / 12 = 0,42.$ $V_2 = 7 / 12 = 0,58$
Експерт 2	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 3	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Експерт 4	$\Pi_2 > \Pi_1$	

Отримані результати та розрахунок коефіцієнта зв'язку подано в табл. М.4.

Таблиця М.4

Експертні оцінки на першому рівні ієрархії

Критерії	Експертні оцінки				
	W	V			
		Поліпшення якості продукції	Упровадження інновацій	Поліпшення комунікативної політики	Розширення каналів збуту
Зниження витрат	0,58	0,33	0,67	0,5	0,5
Зростання рентабельності продукції	0,42	0,42	0,58	0,42	0,58
Коефіцієнт зв'язку завдання (r_{ij})		0,37	0,63	0,47	0,53

Для третього рівня ієрархії було запропоновано такі критерії:

приріст чистого прибутку (O_1);

збільшення інвестиційних потоків (O_2).

Експертами було вибрано такі пріоритети:

Експерт 1: $O_2 > O_1$.

Експерт 2: $O_1 > O_2$.

Експерт 3: $O_1 > O_1$.

Експерт 4: $O_1 > O_2$.

$O_1 = 2 + 2 + 2 + 1 = 7$.

$O_2 = 1 + 1 + 1 + 2 = 5$.

$W_1 = 7 / 12 = 0,58$.

$W_2 = 5 / 12 = 0,42$.

Розрахунок внеску завдання в забезпечення критеріїв на другому рівні ієрархії подано в табл. М.5.

Визначення внеску конкретного завдання в забезпечення критеріїв

Експерт	Внесок	Результат
1	2	3
Критерій 1 – приріст чистого прибутку. П ₁ – пошук нових постачальників сировини. П ₂ – уведення додаткової системи контролю якості		
Експерт 1	П ₂ > П ₁	П ₁ = 1 + 2 + 1 + 1 = 5. П ₂ = 2 + 1 + 2 + 2 = 7. V ₁ = 5 / 12 = 0,42. V ₂ = 7 / 12 = 0,58
Експерт 2	П ₁ > П ₂	
Експерт 3	П ₂ > П ₁	
Експерт 4	П ₂ > П ₁	
Критерій 1 – приріст чистого прибутку. П ₁ – придбання нового обладнання. П ₂ – змінення хімічного складу продукції.		
Експерт 1	П ₁ > П ₂	П ₁ = 2 + 1 + 2 + 1 = 6. П ₂ = 1 + 2 + 1 + 2 = 6. V ₁ = 5 / 12 = 0,5. V ₂ = 7 / 12 = 0,5
Експерт 2	П ₂ > П ₁	
Експерт 3	П ₁ > П ₂	
Експерт 4	П ₂ > П ₁	
Критерій 1 – приріст чистого прибутку. П ₁ – участь у виставках, ярмарках, семінарах. П ₂ – упровадження гнучкої системи знижок		
Експерт 1	П ₂ > П ₁	П ₁ = 1 + 1 + 1 + 1 = 4. П ₂ = 2 + 2 + 2 + 2 = 8. V ₁ = 5 / 12 = 0,33. V ₂ = 7 / 12 = 0,67
Експерт 2	П ₂ > П ₁	
Експерт 3	П ₂ > П ₁	
Експерт 4	П ₂ > П ₁	
Критерій 1 – приріст чистого прибутку. П ₁ – вихід на ринки Середньої Азії. П ₂ – укладання довгострокових договорів		
Експерт 1	П ₁ > П ₂	П ₁ = 2 + 2 + 2 + 2 = 8. П ₂ = 1 + 1 + 1 + 1 = 4. V ₁ = 5 / 12 = 0,67. V ₂ = 7 / 12 = 0,33
Експерт 2	П ₁ > П ₂	
Експерт 3	П ₁ > П ₂	
Експерт 4	П ₁ > П ₂	
Критерій 2 – збільшення інвестиційних потоків. П ₁ – пошук нових постачальників сировини. П ₂ – уведення додаткової системи контролю якості		
Експерт 1	П ₁ > П ₂	П ₁ = 2 + 2 + 1 + 1 = 6. П ₂ = 1 + 1 + 2 + 2 = 6 V ₁ = 6 / 12 = 0,5. V ₂ = 6 / 12 = 0,5
Експерт 2	П ₁ > П ₂	
Експерт 3	П ₂ > П ₁	
Експерт 4	П ₂ > П ₁	
Критерій 2 – збільшення інвестиційних потоків. П ₁ – придбання нового обладнання. П ₂ – змінення хімічного складу продукції		
Експерт 1	П ₁ > П ₂	П ₁ = 2 + 1 + 2 + 2 = 7. П ₂ = 1 + 2 + 1 + 1 = 5. V ₁ = 5 / 12 = 0,58. V ₂ = 7 / 12 = 0,42
Експерт 2	П ₂ > П ₁	
Експерт 3	П ₁ > П ₂	
Експерт 4	П ₁ > П ₂	

Закінчення табл. М.5

1	2	3
Критерій 2 – збільшення інвестиційних потоків. Π_1 – участь у виставках, ярмарках, семінарах. Π_2 – упровадження гнучкої системи знижок		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 1 + 2 + 2 = 6.$ $\Pi_2 = 2 + 2 + 1 + 1 = 6.$ $V_1 = 5 / 12 = 0,5.$ $V_2 = 7 / 12 = 0,5$
Експерт 2	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 3	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Експерт 4	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Критерій 2 – збільшення інвестиційних потоків. Π_1 – вихід на ринки Середньої Азії. Π_2 – укладання довгострокових договорів		
Експерт 1	$\Pi_2 > \Pi_1$	$\Pi_1 = 1 + 1 + 2 + 1 = 5.$ $\Pi_2 = 2 + 2 + 1 + 2 = 7.$ $V_1 = 5 / 12 = 0,42.$ $V_2 = 7 / 12 = 0,58$
Експерт 2	$\Pi_2 > \Pi_1$	
Експерт 3	$\Pi_1 > \Pi_2$	
Експерт 4	$\Pi_2 > \Pi_1$	

Отримані результати та розрахунок коефіцієнта зв'язку подано в табл. М.6.

Таблиця М.6

Експертні оцінки на першому рівні ієрархії

Критерії	Експертні оцінки								
	W	V							
		Пошук нових постачальників сировини	Уведення додаткової системи контролю якості	Придбання нового обладнання	Змінення хімічного складу продукції	Участь у виставках, ярмарках, семінарах	Упровадження гнучкої системи знижок	Вихід на ринки Середньої Азії	Укладання довгострокових договорів
Приріст чистого прибутку	0,58	0,42	0,58	0,5	0,5	0,33	0,67	0,67	0,33
Збільшення інвестиційних потоків	0,42	0,5	0,5	0,58	0,42	0,5	0,5	0,42	0,58
Коефіцієнт зв'язку завдання (r_{ij})		0,45	0,55	0,53	0,47	0,4	0,6	0,57	0,43

Розрахунок узагальнених коефіцієнтів зв'язку завдань проводять за формулою (М.3):

$$R_{ij} = \prod_i^{G-1} r_{ij}, \quad (\text{М.3})$$

де R_{ij} – загальний коефіцієнт зв'язку для j -го завдання, що лежить на i -му рівні;

G – кількість рівнів ієрархії дерева цілей;

r_{ij} – коефіцієнт зв'язку для j -го завдання, що лежить на i -му рівні.

У результаті розрахунків отримано дерево цілей з такими коефіцієнтами зв'язку завдань, поданими на рис. М.2.

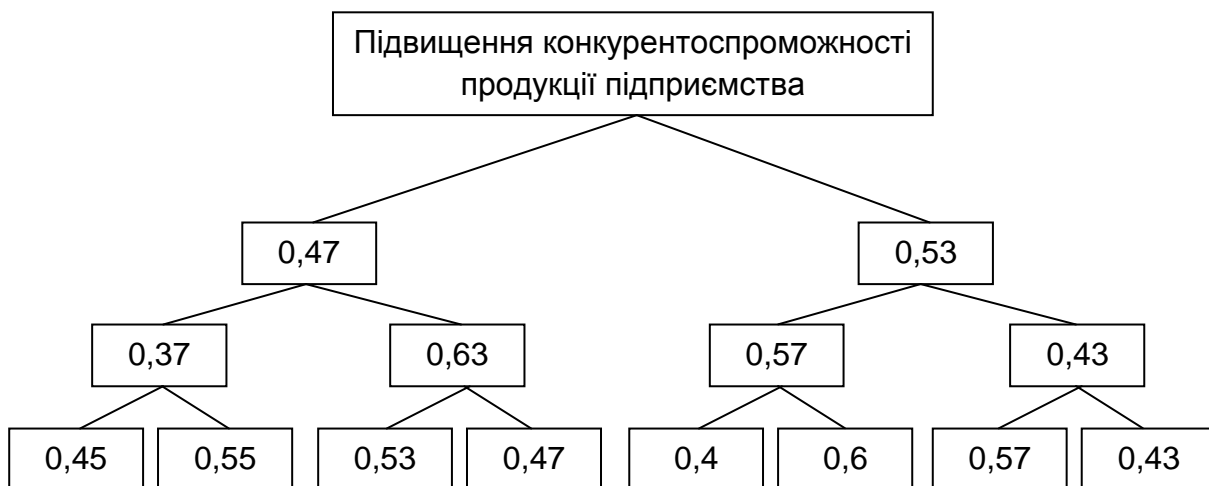

Рис. М.2. **Дерево цілей з коефіцієнтами зв'язку**

$$R_{111} = 0,45 \times 0,37 \times 0,47 = 0,078.$$

$$R_{112} = 0,55 \times 0,37 \times 0,47 = 0,096.$$

$$R_{121} = 0,53 \times 0,63 \times 0,47 = 0,157.$$

$$R_{122} = 0,47 \times 0,63 \times 0,47 = 0,139.$$

$$R_{211} = 0,4 \times 0,57 \times 0,53 = 0,121.$$

$$R_{212} = 0,6 \times 0,57 \times 0,53 = 0,181.$$

$$R_{221} = 0,57 \times 0,43 \times 0,53 = 0,13.$$

$$R_{222} = 0,43 \times 0,43 \times 0,53 = 0,098.$$

З проведених розрахунків можна зробити висновок, що впровадження гнучкої системи знижок є найкращим шляхом підвищення конкурентоспроможності продукції для підприємства з виробництва скляної продукції. Також слід зазначити не менш важливий технологічний захід, а саме – придбання нового обладнання.

Приклад розроблення заходів щодо вдосконалення функцій оцінювання підприємства

Побудову матриці розподілу функцій між учасниками проєкту щодо розроблення стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства з виробництва скляної продукції подано в табл. Н.1.

Таблиця Н.1

Матриця розподілу функцій між учасниками проєкту щодо розроблення стратегії підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства з виробництва скляної продукції

Назва завдання	Начальник відділу збуту	Начальник відділу якості	Аналітик	Маркетолог
1	2	3	4	5
1. Формування концепції та ідеї проєкту	x			
1.1. Дослідження технічного аспекту		x	o	
1.2. Дослідження економічного аспекту	o		x	
1.3. Дослідження екологічного аспекту		x		
1.4. Дослідження ринків	o			x
1.5. Дослідження споживачів	o			x
1.6. Дослідження конкурентів	o			x
1.7. Дослідження каналів збуту	x			o
1.8. Дослідження постачальників	x			o
2. Аудит конкурентної стратегії	x		o	o
2.1. Визначення цілей стратегії	x	o		
2.2. Визначення завдань стратегії	x	o		
2.3. Визначення стратегії конкурентоспроможності продукції	x	o		

Закінчення додатка Н

Закінчення табл. Н.1

1	2	3	4	5
3. Аудит організації виробництва		×	○	
3.1. Дослідження технологічного процесу		×		
3.2. Упровадження нового обладнання		×		
3.3. Дослідження ефективності виробничого процесу		×	○	
4. Аудит організації маркетингу				×
4.1. Дослідження функціональної ефективності				×
4.2. Дослідження інформаційної системи				×
4.3. Дослідження системи планування і контролю маркетингу				×
5. Аналіз ефективності існуючої стратегії	○		×	
5.1. Аналіз прибутковості			×	
5.2. Аналіз витрат			×	
6. Розроблення пропозицій щодо вдосконалення стратегії підвищення конкурентоспроможності	×	○	○	○
6.1. Упровадження системи знижок для покупців	×		○	○
6.2. Інформування споживачів про змінення якості продукції				×
6.3. Перевірка ефективності пропозицій	○		×	
6.4. Підготовка плану збуту продукції	○			×
6.5. Контроль виконання плану	×			

× – повинен здійснювати;

○ – може здійснювати.

Приклад оцінювання ефективності запропонованих заходів

Основними показниками економічної ефективності від запропонованих заходів у стратегічному аспекті є чистий дисконтований дохід, індекс дохідності та період окупності.

Чистий дисконтований дохід (ЧДД) – це сальдо всіх операційних та інвестиційних грошових потоків, що додатково враховує вартість використаного капіталу. ЧДД проєкту буде позитивним, а сам проєкт – ефективним, якщо розрахунки показують, що проєкт покриває свої внутрішні витрати, а також приносить власникам капіталу дохід не нижче ставки дисконтування. Розраховують чистий дисконтований дохід за формулою (П.1):

$$\text{ЧДД} = -\text{КВ} + (\text{П}_t / (1 + e)^t), \quad (\text{П.1})$$

де КВ – капітальні витрати на проведення розробленого заходу, тис. грн;

П_t – приріст прибутку від введеного заходу, тис. грн;

e – ставка відсотка (норма дисконту);

t – період розрахунку, роки.

Якщо ЧДД > 0, то проєкт є прибутковим.

Якщо ЧДД < 0, то проєкт є збитковим і повинен бути відкинутий.

Якщо ЧДД = 0, то проєкт не є ні прибутковим, ні збитковим.

Індекс дохідності – один із показників ефективності проєкту. Ставить відношення суми грошового потоку до суми капітальних витрат. Для ефективних проєктів індекс прибутковості більше або дорівнює одиниці. Індекс дохідності розраховують за формулою (П.2):

$$\text{ІД} = \text{ГП} / \text{КВ}, \quad (\text{П.2})$$

де ГП – грошовий потік, тис. грн;

КВ – капітальні витрати, тис. грн.

Грошовий потік – це різниця між доходами і витратами економічного суб'єкта, виражена в різниці між отриманими і заробленими платежами.

У цілому це сума нерозподіленого прибутку підприємства та його амортизаційних відрахувань, що зберігають для формування власного джерела грошових коштів на майбутнє оновлення основного капіталу. Грошовий потік з урахуванням часу розраховують за формулою (П.3):

$$ГП = \Pi_t / (1 + e)^t. \quad (П.3)$$

Термін окупності витрат визначають як період для відшкодування первісно започаткованих інвестиційних коштів на основі накопичених чистих реальних грошових потоків, зумовлених реалізацією проєкту. Для його визначення треба розрахувати накопичені дисконтовані грошові потоки за проєктом, знайти кількість повних років (місяців, кварталів), що передують року, у якому накопичене значення ЧДД змінюється з від'ємного на додатне.

Таблиця П.1

Розрахунок терміну окупності витрат

Грошові потоки	Початкові інвестиції	Надходження			
		1	2	3	4
Роки	0				
Чистий грошовий потік, тис. грн					
Чистий дисконтний грошовий потік, тис. грн					
Накопичений чистий дисконтний грошовий потік, тис. грн					
Дисконтний період окупності, років					

Накопичений чистий дисконтний грошовий потік становить непокриту частку початкової інвестиції. Кожного року, у міру отримання прибутків від інвестицій, ця величина зменшується.

**Приклад оформлення списку використаних джерел
у дипломній роботі**
(з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015)

Книги

Один автор

1. Іванов Ю. Ф. Науково-практичний коментар Кодексу законів про працю України. Київ: Алерта, 2020. 788 с.
2. Пономаренко В. С. Розвиток вищої освіти в Україні: аспекти менеджменту та маркетингу : монографія. Харків : Майдан, 2020. 530 с.
3. Салашенко Т. І. Наукове забезпечення лібералізації ринку електричної енергії України : монографія. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. 432 с.
4. Ушкальов В. В. Вступ до спеціальності : конспект лекцій. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2011. 64 с.
5. Raworth K. Doughnut Economics : Seven Ways to Think Like a 21st-Century Economist. London : Random House Business Books, 2018. 384 p.

Два автори

1. Афанасьєв М. В., Салашенко Т. І. Стратегія підвищення енергоефективності промисловості регіону: теоретико-методичні аспекти формування : монографія. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2014. 284 с.
2. Дмитренко В., Відейко М. Історія грошей. Київ : Фоліо, 2019. 124 с.
3. Дюфло Е., Банерджі А. Дієва економіка для важких часів : пер. з англ. Роман Ключко. Київ : Наш формат, 2021. 416 с.

Три автори

1. Бредлі К., Гірт М., Сміт С. Стратегія за межами "хокейної ключки". Люди, ймовірності і переможні рішення. Пер. з англ. Олександра Гондирчук. Київ : Лабораторія, 2021. 240 с.
2. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / Служба безпеки України. Харків : Право, 2016. 232 с. (Бібліотека слідчого).

3. Якобчук В. П., Богоявленська Ю. В., Тищенко С. В. Історія економіки та економічної думки : навч. посіб. Київ : ЦУЛ, 2015. 476 с.

4. Helfer M. E., Kempe R. S., Krugman R. D. The battered child. 5th ed. Chicago, IL : University of Chicago Press, 1997. 700 p.

Чотири і більше авторів

1. Бікулов Д. Т., Чкан А. С., Олійник О. М., Маркова С. В. Менеджмент : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2017. 360 с.

2. Основи охорони праці : підручник / О. І. Запорожець та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2016. 264 с.

3. Охорона праці : навч. посіб. / О. І. Подольська та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2017. 264 с.

Автор(и) та редактор(и)/ упорядник(и)

1. Бутенко М. П., Качур В. П., Петренко С. В. Психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Дутко. Київ : ЦУЛ, 2017. 332 с.

2. Грошевий Ю. М. Вибрані праці / упоряд.: О. В. Капліна, В. І. Маринів. Харків : Право, 2011. 656 с.

3. Plath S. The unabridged journals / ed. K. V. Kukil. New York, NY : Anchor, 2000. 680 p.

Автор(и) та перекладач(і)

1. Laplace P. S. A philosophical essay on probabilities / trans.: F. W. Truscott, F. L. Emory. Original work published 1814. New York, NY : Dover, 1951. 196 p.

Без автора

1. Економіка підприємства: компетентність і ефективність розвитку : монографія / В. С. Пономаренко, М. В. Афанасьєв, І. В. Гонтарева та ін. ; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. В. С. Пономаренка. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2013. 187 с.

2. Підготовка фахівців у ВНЗ в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Мукачево, 4 – 5 жовт. 2018 р.) Мукачево : МДУ, 2018. 226 с.

3. Соціально-економічні проблеми управління бізнесом: колект. монографія / за заг. ред. А. С. Панчук, Н. С. Ляліної. Харків : ФОП Федорко, 2021. 303 с.

4. Конституція України: наук.-практ. комент. / редкол.: В. Я. Тацій (голова) та ін. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2012. 1128 с.

5. Twenty-four hours a day. Miami, FL : BN Publishing, 2010. 400 p.

Багатотомний документ

1. Бюджетна система України: історія, стан та перспективи : у 3 т. / Акад. прав. наук України. Львів : Право, 2012. Т. 2 : Бюджетний менеджмент / заг. ред. Ю. П. Бубряка. 476 с.

2. Енциклопедія історії України : у 10 т. / НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 9. 944 с.

Інші видання

Автореферати дисертацій

1. Котельникова Ю. М. Управління кадровим забезпеченням галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 / Поліський національний університет. Житомир, 2021. 20 с.

2. Чумак Г. М. Управління еколого-економічним розвитком промислових підприємств: автореф. дис. ...канд. екон. наук : 08.00.04 / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2021. 21 с.

Дисертації

1. Котельникова Ю. М. Управління кадровим забезпеченням галузі рослинництва сільськогосподарських підприємств : дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Поліський національний університет. Житомир, 2021. 276 с.

2. Чумак Г. М. Управління еколого-економічним розвитком промислових підприємств: дис. канд. екон. наук : 08.00.04 / Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця. Харків, 2021. 337 с.

3. Bryant B. D. A sequentially articulated experiment to compare two instructional software input infrastructures : Doctoral dissertation / University at Albany. Albany, NY, 1998. 150 p.

Патенти

Люмінісцентний матеріал : пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G 21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с.

Спосіб лікування синдрому дефіциту уваги та гіперактивності у дітей : пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.

Препринти

1. Панасюк М. І., Скорбун А. Д., Сплошной Б. М. Про точність визначення активності твердих радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт / НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1).

Стандарти

1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація).

2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с.

3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ 3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).

Бібліографічні покажчики

1. Володимир Володимирович Сташис : (до 85-річчя від дня народж. та 60-річчя наук.-пед. і громад. діяльності) / Нац. акад. прав. наук України ; упоряд. : В. І. Борисов, В. І. Тютюгін, Л. М. Демидова. Харків : Право, 2010. 108 с. (Біографія і бібліографія вчених-правознавців).

2. Лисодєд О. В. Бібліографічний довідник з кримінології (1992 – 2002) / ред. О. Г. Кальман. Харків : Одиссей, 2003. 128 с.

3. Систематизований покажчик матеріалів з питань адміністративної реформи, опублікованих у Віснику Національної академії державного управління за 1997 – 2005 роки / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; уклад.: О. О. Бабінова, О. Г. Белінська. Київ : Вид-во НАДУ, 2006. 11 с.

Частина видання

Розділ книги

1. Корнійчук Т. О. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. *Педагогіка* : навч. посіб. / за заг. ред. Т. О. Корнійчука. Київ, 2017. С. 195–197.

2. Якса А. П. Економічна політика держави. *Двадцять п'ять років з економічним правом* : вибрані праці. Харків, 2017. С. 205–212.

Тези, доповідь

1. Калашнікова Т. В. Онлайн-платформи з продажу землі як складова інфраструктури ринку землі в Україні. *Сучасні детермінанти фіскальної політики: локальний та міжнародний вимір* : збірник матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. : тези допов. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 154–157.

2. Ушкальов В. В. Когнітивно-перцептивні засади формування автономності та відповідальності під час вивчення управлінських дисциплін. *Вища освіта за новими стандартами: виклики у контексті діджиталізації та інтеграції в міжнародний освітній простір* : матеріали наук.-метод. інтернет-конф. (Харків, 25 берез. 2021 р.) : тези допов. Харків : ХНАДУ, 2021. С. 99–102.

3. Шиян Д. В., Котельникова Ю. М. Формування кадрового забезпечення сільських територій як фактора їх економічного розвитку. *Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики* : матеріали міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. присвяч. видатному вченому-економісту О. Г. Ліберману. (Харків, 13 листоп. 2020 р.) : тези допов. Харків : ФОП Лібуркіна Л. М., 2020. С. 50–54.

Стаття з періодичного видання (журнал, газета)

1. Котельникова Ю. М. Кадрове забезпечення сільськогосподарських підприємств в умовах сезонності виробництва. *SworldJournal*. 2020. Вип. 6. С. 126–130.

2. Ляліна Н. С., Матвієнко-Біляєва Г. Л., Панчук А. С. Сучасний бізнес в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 53. С. 43–49.

3. Селезньова Г. О. Формування конкурентного потенціалу підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2021. Вип. 53. С. 85–90.

Електронні ресурси

1. Афанасьєв М. В., Іпполітова І. Я., Ушкальов В. В., Муренець І. Г. Менеджмент: навч.-практ. посіб. для самост. вивчення дисципліни у схемах, табл., тестах та завданнях ; за заг. ред. В. В. Ушкальова; Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця. Електронні текстові дані (11,7 МБ). Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 391 с. Режим доступу: <http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/26540> (дата звернення: 15.01.2022 р.).

2. Державна служба статистики України. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 09.01.2022 р.).

3. Котельникова Ю. М. Формування та управління процесом кадрового забезпечення у сільськогосподарських підприємствах. *International Journal of Innovative Technologies in Economy*. 2020. № 5(32). Режим доступу: https://doi.org/10.31435/rsglobal_ijite/30122020/7330.

4. Olga Verdenhofa, Mykola V. Afanas'jev, Anastasiia Panchuk, Iuliia Kotelnykova, Ganna Chumak. The conceptual bases of introduction of foresight marketing into business management. *Problems and Perspectives in Management*, 16(3), 163–173. doi: 10.21511/ppm.16(3).2018.13.

Законодавчі та нормативні документи

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказом М-ва юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 (у ред. наказу від 26.12.2012 р. № 1950/5). *Офіційний вісник України*. 2013. № 3. Ст. 91.

2. Конституційний Суд України: рішення, висновки / відп. ред. А. С. Головін ; уклад. : К. О. Пігнаста, О. І. Кравченко. Київ : Логос, 2011. Кн. 10. 431 с.

3. Конституція України : станом на 1 вересня 2016 року : відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2016. 82 с.

4. Кримінальний кодекс України : Закон України № 2341-III від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

5. Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 17.04.2002 р. № 347. *Освіта*. 2002. 24 квіт. (№ 14). С. 2–4.

6. Правова основа діяльності органів державної влади : зб. нормат. актів / упоряд. П. М. Любченко. Харків : ФІНН, 2010. 303 с.

7. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014 р. *Законодавство України* : база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 12.03.2017. Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/page> (дата звернення: 17.03.2017 р.).

8. Про порядок класифікації надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.1998 р. № 1099. *Офіційний вісник України*. 1998. № 28. Ст. 1062.

Мовні особливості наукового стилю

Науковий стиль – це функціональний стиль сучасної української літературної мови, який обслуговує науку, техніку, виробництво.

Основними мовними засобами наукового стилю є велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, абстрактних (часто іншомовних) слів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні словосполучення), цитати, посилання; відсутність емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів.

Характерні ознаки наукового стилю подано в табл. С.1.

Таблиця С.1

Характерні ознаки наукового стилю

Підрозділи літературної мови	Основні мовні засоби в науковому стилі
1	2
Лексика та фразеологія	<p>Слова в наукових творах уживають у прямих значеннях, синонімів у наукових працях обмаль. Із зображальних засобів переважають порівняння. Вони допомагають скласти об'ємне уявлення про предмет дослідження.</p> <p>Найбільшу частину інформації викладають із застосуванням наукових і спеціальних термінів. Уживають слова й усталені словосполучення, що допомагають послідовно, логічно пов'язати між собою окремі елементи наукового тексту, наприклад, такі: навести результати, як показав аналіз, на підставі отриманих даних, підсумовуючи зазначене, звідси випливає, таким чином, однак, крім цього, з іншого боку, у свою чергу, у цьому разі, по-перше, по-друге, по-третє тощо, подані результати, на підставі отриманих даних, як показали дослідження.</p> <p>Особливо необхідно виокремити слова, які свідчать про ступінь вірогідності (дійсно, зрозуміло, вірогідно), об'єктивність наведеної інформації (думають, вважають, стверджують, здається, можливо). Ці мовні звороти нададуть висловлюванню відносного характеру. А от абсолютні твердження вимагають від автора найвищого ступеня відповідальності</p>

1	2
Морфологія	<p>У текстах наукових праць, використовуючи якісні <i>прикметники</i>, віддають перевагу аналітичним (складеним) формам ступенів порівняння (щоб витримувати однаковий стиль мовлення), використовуючи слова (най)більш, (най)менш.</p> <p><i>Числівники</i> пишуть переважно не словами, а цифрами. Виняток роблять лише для числівників у тексті усної доповіді, коли їх записують словами з метою підкреслити дробові частини та розряди (одна ціла п'ять сотих, два мільйони триста сорок три тисячі п'ятсот вісімдесят один).</p> <p><i>Дієслова й дієслівні форми</i> мають у тексті наукових праць особливе інформаційне навантаження. Використовують активні, конструкції, що зумовлено необхідністю підкреслити об'єкт дії, предмет дослідження (наприклад, "у цій дипломній роботі розглядають, вивчають, досліджують...").</p> <p>Серед <i>займенників</i> особливо поширені ті, що належать до розряду вказівних (цей, той, такий, який). Вони не лише конкретизують предмет, а й визначають логічні зв'язки між частинами висловлювання. Замість займенника "ми" рекомендовано використовувати форму викладення від третьої особи ("автор вважає ..."), безособові форми на -но, -то ("здійснено аналіз ...", "визначено напрями ...", "вжито метод ...")</p>
Синтаксис	<p>Важливою рисою синтаксису наукової мови є нахил до розгорнутих складних речень із розгалуженою системою різних видів підрядності, відокремлених зворотів (особливо дієприкметникових та дієприслівникових). Велика питома вага належить складнопідрядним реченням, зокрема з причиновими та наслідковими зв'язками. Такі речення найбільше відповідають специфіці наукового викладення</p>

**Приклад оформлення титульного аркуша
демонстраційного матеріалу до дипломної роботи**

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ**

**Факультет економіки і права
Кафедра економіки підприємства та організації бізнесу**

**ДЕМОНСТРАЦІЙНИЙ МАТЕРІАЛ ДО ДИПЛОМНОЇ РОБОТИ
НА ТЕМУ**

" _____ "

Керівник роботи

(науковий ступінь, учене звання, посада)

_____ (підпис)

_____ (ПІБ)

Виконавець

здобувач(ка)

_____ (підпис)

_____ (ПІБ)

Зміст

Вступ	3
1. Мета і завдання дипломної роботи	6
2. Загальні положення	7
3. Складові дипломної роботи	11
4. Вимоги до структурних елементів дипломної роботи	12
5. Вимоги до оформлення дипломних робіт	19
5.1. Основна частина	19
5.2. Нумерація	21
5.3. Ілюстрації	22
5.4. Таблиці	22
5.5. Формули	24
5.6. Загальні правила цитування та посилання на використані джерела	25
5.7. Оформлення списку використаних джерел	26
5.8. Додатки	27
6. Документальне оформлення роботи	28
7. Захист дипломної роботи	29
Рекомендована література	31
Додатки	32

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**Методичні рекомендації
до написання дипломної роботи
для здобувачів вищої освіти
спеціальності 051 "Економіка"
освітньої програми "Економіка бізнесу"
другого (магістерського) рівня**

Самостійне електронне текстове мережеве видання

Укладачі: **Котельникова** Юлія Миколаївна
Селезньова Галина Олександрівна
Чумак Ганна Миколаївна

Відповідальний за видання *Т. А. Власенко*

Редактор *В. О. Дмитрієва*

Коректор *Н. Г. Войчук*

План 2024 р. Поз. № 106 ЕВ. Обсяг 69 с.

Видавець і виготовлювач – ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
ДК № 4853 від 20.02.2015 р.*